

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

Diplomová práce

**Vývoj soudnictví v Československu v letech
1918-1989**

Natálie Šmídová

2019, Plzeň

Čestné prohlášení

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „*Vývoj soudnictví v Československu v letech 1918-1989*“, zpracovala samostatně. Použila jsem vyznačené zdroje, z kterých jsem při práci čerpala, jak je v takovéto vědecké práci obvyklé.“

Plzeň, březen 2019

.....

podpis

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu této diplomové práce JUDr. Antonínu Lojkovi, PhD., za cenné rady, podnětné připomínky a vstřícný přístup při tvorbě této práce. Poděkování patří také zaměstnancům státního oblastního archívu v Plzni, kteří byli velice ochotní.

Obsah

1. ÚVOD	1
2. HISTORICKÝ EXKURZ	3
2.1. OKRESNÍ SOUDY	4
2.2. KRAJSKÉ SOUDY A ZEMSKÉ SOUDY	5
2.3. VRCHNÍ ZEMSKÉ SOUDY	5
2.4. NEJVYŠŠÍ SOUD	6
2.5. MIMOŘÁDNÉ SOUDY	7
2.6. MINISTERSTVO SPRAVEDLNOSTI	7
2.7. STÁTNÍ ZASTUPITELSTVÍ, ADVOKACIE, NOTÁŘSTVÍ	8
2.7.1. <i>Státní zastupitelství</i>	8
2.7.2. <i>Advokacie</i>	9
2.7.3. <i>Notářství</i>	9
3. SOUDNICTVÍ V PRVNÍ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLICĚ (28. ŘÍJNA 1918 - 30. ZÁŘÍ 1938)	10
3.1. SPOLEČENSKO-POLITICKÉ ZÁKLADY STÁTNÍ ORGANIZACE	10
3.2. OBLAST NEJVYŠŠÍCH SOUDŮ A SOUDU ÚSTAVNÍHO	11
3.2.1. <i>Ústavní soud</i>	11
3.2.2. <i>Nejvyšší soud</i>	12
3.2.3. <i>Nejvyšší správní soud</i>	13
3.2.4. <i>Volební soud</i>	13
3.3. ZVLÁŠTNÍ SOUD	14
3.3.1. <i>Patentní soud</i>	14
3.4. CIVILNÍ SOUDNICTVÍ	14
3.4.1. <i>Obsazení a složení soudů řádných</i>	16
3.4.2. <i>Příslušnost soudů řádných</i>	16
3.5. SOUDY SPECIALIZOVANÉ	18
3.5.1. <i>Živnostenské soudy</i>	18
3.5.2. <i>Pracovní soudy</i>	18
3.5.3. <i>Labské plavební soudy</i>	19
3.5.4. <i>Soudy pojišťovací</i>	19
3.6. TRESTNÍ SOUDNICTVÍ	20
3.6.1. <i>Okresní soudy</i>	21
3.6.2. <i>Krajské soudy</i>	21
3.6.3. <i>Vrchní soudy</i>	22
3.7. SPECIALIZOVANÉ TRESTNÍ SOUDY	22
3.7.1. <i>Státní soud</i>	22
3.7.2. <i>Vojenské soudy</i>	23
3.7.3. <i>Porotní soudy</i>	24
3.7.4. <i>Soudy mládeže</i>	26
3.7.5. <i>Soudy kmetské</i>	27
3.7.6. <i>Soud stanný</i>	27
3.7.7. <i>Soudy lichevní</i>	28
3.8. ROZHODČÍ SOUDY	28
3.9. MINISTERSTVO SPRAVEDLNOSTI	29
3.10. STÁTNÍ ZASTUPITELSTVÍ, NOTÁŘSTVÍ, ADVOKACIE	29

4.	PROTEKTORÁTNÍ SOUDNICTVÍ (1939 - 1945).....	30
4.1.	STANNÉ PRÁVO	32
4.2.	VYBRANÉ PŘÍPADY.....	33
4.2.1.	<i>Stanný soud v Morávce</i>	33
4.2.2.	<i>Továrník Jan Sigmund</i>	34
4.2.3.	<i>Duchovní ze Ždánic</i>	35
5.	SOUDNICTVÍ PO OBNOVENÍ SAMOSTATNOSTI	
	ČESKOSLOVENSKÉHO STÁTU (1945-1948).....	36
5.1.	OBNOVA DEMOKRATICKÉHO SOUDNICTVÍ	36
5.2.	RETRIBUČNÍ SOUDNICTVÍ.....	37
5.2.1.	<i>Národní soud</i>	38
5.2.2.	<i>Mimořádné lidové soudy</i>	39
5.3.	VYBRANÉ PŘÍPADY.....	40
5.3.1.	<i>Příslušník gestapa Vilém Frisch</i>	40
5.3.1.	<i>Učitel Alfréd Bauer</i>	41
5.3.1.	<i>Velitel koncentračního tábora Anton Burger</i>	43
5.4.	SHRNUTÍ RETRIBUČNÍHO SOUDNICTVÍ	45
6.	ORGANIZACE SOUDNICTVÍ 1948 – 1960	46
6.1.	DOPAD ÚNOROVÉHO PŘEV RATU NA ORGANIZACI SOUDNICTVÍ...46	46
6.2.	ZMĚNY V ORGANIZACI SOUDNICTVÍ PO ROCE 1952	49
6.3.	REFORMA SOUDNICTVÍ V ROCE 1960.....	50
7.	FEDERALIZACE STÁTU V ROCE 1969	51
8.	ZMĚNY ORGANIZACE SOUDNICTVÍ PO LISTOPADU 1989	52
9.	ZÁVĚR	54
	Resumé.....	56
	Seznam použitých zdrojů	57

1. Úvod

Ve vybrané diplomové práci se věnuji vývoji soudnictví v Československu od roku 1918 do roku 1989. Cílem mé práce je popsat změny v soudnictví, a to v základních rysech, jelikož je mé téma velice rozsáhlé a není bohužel v mých silách rozpracovat tuto materii do všech podrobností.

„Soudnictví, takzvané rozhodování sporů o právo, patřilo odedávna mezi základní funkce státu. Tvoří neodmyslitelnou součást státního života a je výsledkem historického vývoje.“¹

V druhé kapitole mé diplomové práce se věnuji soudnictví v letech 1848-1918. Myslím, že pro důkladné pochopení problematiky je nutné seznámit se souvislostmi předcházejícím soudnictví v první republice. Rok 1848 byl historickým mezníkem, proto není nutné v této práci zajít hlouběji.

V třetí kapitole se věnuji soudnictví za první republiky. Tato kapitola je kapitolou nejrozsáhlejší. Byla zde celá škála soudů specializovaných, které jsem se snažila aspoň v základech popsat. Soudní soustava v mnohém navazovala na soustavu v Rakousko-uherské monarchii. V roce 1918 tedy nedošlo u organizace soudnictví k žádným výraznějším změnám, vznikly jen některé nové soudy a u některých došlo ke změně jejich názvů.

Čtvrtá kapitola se věnuje protektorátnímu soudnictví. Toto je kapitola, které je dle mého názoru spolu s kapitolou číslo pět jednou z nejzajímavějších. Snažila jsem se zde lehce nastínit vznik protektorátu Čechy a Morava. V této době musíme rozlišovat soudnictví autonomní, které vycházelo z organizace soudnictví v předválečném Československu a soudnictví říšskoněmecké. Máme zde tzv. období heydrichiády, kde bylo na základě stanného práva přikročeno k masovým popravám. Vybrala jsem tři případy projednávané před stanným soudem.

¹ SCHELLE, Karel a Jiří BÍLÝ. *Dějiny českého soudnictví*. Praha: Wolters Kluwer, 2018, s. 11. ISBN 978-80-7552-959-6.

Soudnictví po obnovení samostatnosti Československého státu najdeme v páté kapitole, zde jsem opět provedla stručný nástin doby, která se nesla v duchu potrestání osob, které se provinily podle tzv. velkého retribučního dekretu. Zaměřila jsem se především na mimořádné lidové soudy, které byly v podstatě soudy stanného charakteru, soudit měly rychle a bez odkladů. Opět jsem rozebrala pár procesů.

Šestá kapitola se zabývá organizací soudnictví po komunistickém převratu. Únor 1948 znamenal konec soudní soustavy budované na demokratických principech. Právním podkladem pro zásadní změny v organizaci se stal zákon č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví.

Sedmou kapitolou je Federalizace státu v roce 1969. Soudní soustava zde byla přizpůsobena federaci na nejvyšší úrovni. Předposlední kapitola je kapitolou nejkratší, ale myslím, že je zde vhodné uvést, jaká byla soustava po roce 1989 a vývoj soudnictví v mé diplomové práci uzavřít. V závěru práce jsou shrnuty všechny poznatky.

Snažím se se o co nejpřehlednější strukturu, aby se čtenář necítil v tak rozsáhlém tématu ztracen. Takto zvolená struktura by dle mého názoru měla umožnit snadnou orientaci v organizaci soudnictví v letech 1918-1989.

2. Historický exkurz

Československé soudnictví má za sebou dlouhou a také bohatou historii. V průběhu času se měnily počty, názvy i kompetence soudů.²

„Soudní organizaci v době Josefa II. naplno zasáhla centralizace a byrokratizace mocenského aparátu monarchie.“³ Došlo k výrazné reformě dosavadních soudů s roztržštěnou příslušností osobní, místní a věcnou a stejně tak i k nahrazení procesních principů novým pevnějším systémem. „Soudy počínaje josefínskými reformami byly už buď zeměpanské, nebo se u nich alespoň uplatnily jednotné zásady hmotně právní, procesní a organizační. Zároveň byly propojeny vzájemným instančním postupem, který měl vyloučit dřívější nejednotnost. Při celkovém objektivním hodnocení je zcela zřejmé, že josefínské soudní reformy znamenaly jednu z největších proměn soudnictví v historii českých zemí.“⁴

Rok 1848 byl přelomovým rokem pro vývoj soudnictví v Československu. V tomto roce dochází ke vzednutí revoluční vlny směřující proti monarchistickým pořádkům a režimům. Jedním ze základních požadavků revolučního měšťanstva bylo odstranění vlivu absolutistického státu na výkon soudnictví. Důsledkem toho bylo oddělení soudnictví od správy, zavedení občanské kontroly nad výkonem soudnictví, odstranění procesu inkvizičního a jeho nahrazení procesem obžalovacím. *„Oddělení soudnictví od správy bylo zprvu jen teoretické, neboť do roku 1850 musely být ponechány v činnosti staré patrimoniální úřady, tedy i soudy, i když na útratu státu.“⁵*

² ADAMOVIČ, Karolína. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Praha: LexisNexis CZ, 2005, s. 9. ISBN 80-86920-07-0.

³ Tamtéž, s. 76.

⁴ Tamtéž, s. 76.

⁵ MALÝ, Karel- *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha : Leges, 2010, s.258. ISBN 978-80-87212-39-4.

V červnu 1849 bylo vydáno císařské rozhodnutí obsahující zásady nové soudní organizace, která začala fungovat 1. července 1850. Všechny soudy nově zřízené v roce 1850 je možno rozdělit do dvou skupin, na řádné soudy a na mimořádné neboli zvláštní. V této době je soustava řádných soudů následující: okresní soudy, okresní soudy sborové, zemské soudy, vrchní zemské soudy a Nejvyšší soud.

Změny související s přijetím nových procesních a organizačních předpisů nastaly od 1. 1. 1898. Soustavu nově tvořily: okresní soudy, krajské a zemské soudy, vrchní zemský soud a Nejvyšší a kasační soud ve Vídni.⁶

2.1. Okresní soudy

Základem se staly okresní soudy a obvod jejich působnosti se nazýval soudní okres. Při okresních soudech působily samosoudci s pomocným aparátem. Nejčastější podobou navenek bylo spojení s okresním správním úřadem. Vykonávaly prvoinstanční soudní pravomoc civilní i trestní. V trestních věcech rozhodovaly pouze tehdy, když šlo o činy menší společenské nebezpečnosti.⁷

Roku 1895 došlo k vydání nového civilního soudního řádu a tím k podstatným změnám. Všechny typy okresních soudů měly rozsáhlou všeobecnou civilní pravomoc. Z nesporných civilních věcí patřilo před okresní soudy opatrovnictví, adopční agenda, pozůstalostní agenda, povolení dobrovolného rozvodu a také prohlášení pohřešovaného za mrtvého. Jejich úkolem bylo také vedení pozemkových knih o nemovitostech ve svých obvodech, jež převzaly od svého předchůdce. Ve sporných civilních věcech se jednalo o rozepru o nájem a pacht a také o rušení držby movitých věcí včetně předmětů horního podnikání. Jejich příslušnost se omezovala hodnotou

⁶ PRINC, Michal. *Soudnictví v českých zemích v letech 1848-1938 (soudy, soudní osoby, dobové problémy)*. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 69. ISBN 978-80-7478-797-3.

⁷ SCHELLE, Karel a Jirí BÍLÝ. *Dějiny českého soudnictví*. Praha: Wolters Kluwer, 2018, s. 231. ISBN 978-80-7552-959-6.

předmětu sporu, která nesměla přesahovat určitou částku. Na začátku byla daná hranice 500 zlatých, později se však zvyšovala.⁸

V sídlech sborových soudů první instance působily jako jejich součást tzv. městské delegované okresní soudy. V důsledku nové právní úpravy zanikly roku 1898 a na jejich místě působily okresní soudy v sídlech soudů krajských respektivě zemských.

2.2. Krajské soudy a zemské soudy

Krajské soudy působily v trestních kauzách jako soudy sborové, první instance pro přečiny a zločiny. Na rozhodování krajských soudů se podíleli soudci laikové – porotci. Měly rozsáhlou pravomoc ve věcech občanskoprávních spolu se zemskými soudy. Měly rozhodovat o „záležitostech vyšší ceny a věcech nejdůležitějších.“⁹ Působily také jako odvolávací instance proti rozhodnutím okresních soudů. Od roku 1890 rozhodovaly krajské a zemské soudy ve všech občanskoprávních věcech v senátech tříčlenných.

2.3. Vrchní zemské soudy

Apelační soudy byly roku 1850 přeměněny ve vrchní zemské soudy v Praze a Brně s civilní i trestní pravomocí. Od reorganizace v roce 1855 je nazýváme též sborovými soudy druhé stolice. Senáty těchto soudů byly vždy pětičlenné.

Jako soudy druhé stolice rozhodovaly o odvoláních a rekursech rozsudků a usnesení sborových soudů první instance. V první instanci jednaly o stížnostech, jimiž byl uplatňován nárok na náhradu škody způsobenou porušením práva soudními úředníky.¹⁰

⁸ ADAMOVÁ, Karolina. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Praha: LexisNexis CZ, 2005, s. 87. ISBN 80-86920-07-0.

⁹ OTT, Emil. *Soustavný úvod ve studium nového řízení soudního. Díl I. Část všeobecná*. Praha: nákladem České akademie, 1897, s.3-5.

¹⁰ ADAMOVÁ, Karolina. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Praha: LexisNexis CZ, 2005, s. 92. ISBN 80-86920-07-0.

Vrchní zemské soudy byly kompetentní k administrativnímu dozoru nad všemi podřízenými soudy, a to zejména od roku 1873, kdy dohled převažoval nad jinými kompetencemi.¹¹

2.4. Nejvyšší soud

Třetí a poslední instanci představoval Nejvyšší soudní a kasační dvůr ve Vídni, který vznikl roku 1850 ze zbytku Nejvyššího soudního úřadu. Soud rozhodoval pravidelně v sedmičlenných senátech, ve vícečlenných senátech se řešily pouze zákonodárné otázky. Od roku 1907 rozhodoval již jen v senátech pětičlenných. V jeho kompetenci bylo přezkoumávání občanskoprávních věcí sporných i nesporných, které rozhodovaly jako druhé stolice vrchní zemské soudy, pokud byl přípustný další opravný prostředek.¹²

V trestních věcech rozhodoval pouze o zmatečných stížnostech na rozhodnutí nižších, zejména porotních soudů. Od roku 1855 rozhodoval v trestních věcech výlučně jako soud zrušovací o zmatečných stížnostech proti rozhodnutí vrchních zemských soudů.

Nejvyšší soud měl také úřední povinnost přezkoumávat návrhy na mimořádná zmírnění trestu a rozsudky smrti s příslušným vyjádřením zasílal ministru spravedlnosti, ten je dále postupoval panovníkovi, který měl konečné slovo.¹³ Mezi jeho další kompetence patřilo například řešení kompetenčních konfliktů mezi soudci a správními úřady navzájem, disciplinární řízení, spory o příslušnost mezi soudy. V neposlední řadě Nejvyšší a zrušovací soud podával na žádost ministerstva spravedlnosti odborné posudky a vyjadřoval se k návrhům zákonů.¹⁴

¹¹ ADAMOVIČ, Karolina. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Praha: LexisNexis CZ, 2005, s. 92. ISBN 80-86920-07-0.

¹² PRINC, Michal. *Soudnictví v českých zemích v letech 1848-1938 (soudy, soudní osoby, dobové problémy)*. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 79. ISBN 978-80-7478-797-3.

¹³ ADAMOVIČ, Karolina. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Praha: LexisNexis CZ, 2005, s. 93. ISBN 80-86920-07-0.

¹⁴ SCHELLE, Karel, Ilona SCHELLEOVÁ a Ladislav VOJÁČEK. *Proměny státu a práva v druhé polovině 19. století (Vybrané problémy)*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2006, s. 122. ISBN 80-86861-91-0.

2.5. Mimořádné soudy

V letech 1868–1918 vznikla v západní části monarchie celá škála mimořádných soudů. Upozorním zde jen na pár nejdůležitějších. Mezi nejdůležitějšími mimořádné soudy patřily živnostenské soudy¹⁵. Měly za úkol řešit spory mezi zaměstnavateli a dělníky týkající se mzdy, a také spory o zrušení pracovního poměru. Spory spojené s provozováním labské plavby vyřizovaly polabské soudy. Dále patří do skupiny mimořádných soudů také soud řádu německých rytířů, jehož soudní pravomoc se opírala o císařský patent č. 451 Ferdinanda V. ze dne 18. června 1840. Také můžeme jmenovat smírčí soudy, vojenské soudy, patentní soudy, rozhodčí soudy horních a bratrských pokladen¹⁶, soudy úrazových pojišťoven¹⁷ zřizující se pro každou pojišťovnu dělnického úrazového pojištění. Významným byl říšský soud rozhodující o porušení politických práv a další.

K těmto mimořádným soudům jsem zaměřila svou pozornost pouze okrajově a to z toho důvodu, že v dalším období byly opět mimořádné soudy, které byly nejenom z hlediska soudního procesu, ale především z hlediska politického velmi komplikované, a jejich pojednání by přesahovalo rámec této práce.

Soudů bylo velice mnoho, jelikož se téma mé práce týká soudnictví až do roku 1989. Rozhodla jsem se zde zmínit jen některé soudy, které dle mého soudu byly nejdůležitější.

2.6. Ministerstvo spravedlnosti

Nejvyšším správním úřadem v oboru justice se stalo ministerstvo spravedlnosti, které bylo ustanoveno rozhodnutím ze dne 17. března 1848. Do jeho kompetence náležel zejména nejvyšší dohled nade všemi právními institucemi, které sloužily soudnictví, to znamená nejen nad soudy, státními zastupitelstvími, ale také nad advokacii, notářstvím a obhájci ve věcech trestních. Náleželo mu také činit návrhy na jmenování soudců, pokud bylo toto jmenování vyhrazeno císaři, a jmenovat všechny ostatní úředníky.

¹⁵ Zřízeny legislativním základem zákona č. 63 ze dne 14. května 1869 ř. z.

¹⁶ Vznikající na základě zákonů č. 14/1890 ř. z., č. 178/1898 ř. z.

¹⁷ Na základě zákona č. 1/1888 ř. z., nařízení ministerstva č. 47/1889.

Císařským nařízením ze dne 25. října 1865¹⁸ mu byla také převedena správa věznic. Příslušelo mu i řízení veškeré justice s výjimkou vojenského soudnictví, které bylo podřízeno ministerstvu války.¹⁹

2.7. Státní zastupitelství, advokacie, notářství

Bez pochyby se nelze nezmínit i o dalších institucích a orgánech, které se soudnictvím souvisely. Zde se především jednalo o státní zastupitelství, advokacii a v neposlední řadě též o notářství.

2.7.1. Státní zastupitelství

Státní zastupitelství se stalo nejdůležitější součástí justiční správy. Již v polovině roku 1848 působilo státní zastupitelství při stíhání věcí tiskových a na počátku roku 1850 při veškerém trestním stíhání.

Jeho primární povinností bylo stíhat z úřední moci všechny trestné činy, o nichž se dozvěděli. Dále hájilo zájmy státu při soudních řízeních, podávalo veřejnou žalobu v trestních věcech a především zastupovalo stát v trestním řízení.²⁰ Postavení státního zastupitelství bylo provizorně upraveno 29. března 1848 a potom císařským patentem vyhlášeno pod číslem 164/1849 ř. z. Právním základem pro vybudování této instituce se stala březnová ústava, která u nás poprvé proklamovala zásadu obžalovacího řízení v trestním procesu, místo platné inkviziční zásady. Organickým zákonem z 10. července 1850²¹ byla vybudována vnější i vnitřní organizace státních zastupitelství. Státní zastupitelství tak ve smyslu tzv. organického zákona tvořila krajská a vrchní státní zastupitelství v Praze a Brně, generální prokuratura při Nejvyšším soudu ministr spravedlnost jako hlava této soustavy. Na úrovni okresních soudů působili funkcionáři státního zastupitelství, jednalo o státní zaměstnance, kteří byli k tomuto účelu jmenováni a právnického vzdělání se

¹⁸ Nařízení č. 109/1865 ř. z.

¹⁹ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, Jan JANÁK a Jan DOBEŠ. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. [1. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005, s. 318. ISBN 80-7106-709-1.

²⁰ SCHELLE, Karel a Jiří BÍLÝ. *Dějiny českého soudnictví*. Praha: Wolters Kluwer, 2018, s. 282. ISBN 978-80-7552-959-6.

²¹ Organický zákon č. 266/1850 ř. z., pro zastupitelství státní.

u nich nevyžadovalo.²² Krajští státní zástupci působili při krajských soudech a vrchní státní zástupci při vrchních zemských soudech. Při Nejvyšším soudním a kasačním dvoru ve Vídni existoval generální prokurátor s náměstkou, kteří se nazývali generální advokáti. Státní zástupci byli zcela nezávislí na soudech a platila zde zásada přímé služební podřízenosti státních zástupců vrchnímu státnímu zástupci a těch generálnímu prokurátorovi, který byl podřízen přímo ministru práv.

2.7.2. Advokacie

Důležitou součástí soudnictví byla také advokacie, která postupně překonávala omezení, která jí ukládaly starší feudální předpisy omezující zejména počet advokátů a povolení výkonu advokacie. Počátky svobodné advokacie jsou spojené s advokátním řádem ze srpna 1849, který přenesl jmenování advokátů a jmenovací právo na ministerstva spravedlnosti. Advokátní řád z července 1868 (č. 96 ř. z.) umožnil těm, kteří splňovali podmínky předepsané zákonem volný přístup k advokacii. Podmínky byly následující: domovské právo (státní příslušnost), svéprávnost, doktorát práv, právní praxe v délce min. 7 let, advokátní zkouška. Advokátní řád byl především reakce na enormní nedostatek advokátů.

„Advokát byl oprávněn zastupovat před všemi soudy a úřady v Předlitavsku, před soudy konsulárními, a to ve všech záležitostech soudních i mimosoudních, veřejných i soukromých. Advokáti nesměli zastupovat před soudy živnostenskými a rozhodčími soudy burzovními.“²³ Současný výkon advokátní a notářské praxe byl neslučitelný. Ovšem učitelská činnost byla pro advokáty povolena. Oprávnění k výkonu advokacie se nabývalo zápisem do seznamu advokátů, který byl veden jednotlivými komisemi.

2.7.3. Notářství

Císařský patent č. 366/1850 se stal právním základem notářství v Rakousku. Notář byl podle rakouského práva veřejným úředníkem, jehož činnost spočívala v sepisování veřejných listin, osvědčení, přijímání cenných

²² PRINC, Michal. *Soudnictví v českých zemích v letech 1848-1938 (soudy, soudní osoby, dobové problémy)*. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 88. ISBN 978-80-7478-797-3.

²³ Malý, Karel - *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha : Leges, 2010, s.262. ISBN 978-80-87212-39-4.

hodnot do úschovy a vykonával různé úkony soudem na něho vznesené. Byl jmenován ministrem spravedlnosti Po uvolnění místa notáře vypsala na toto místo notářská komora veřejnou soutěž. Podmínky pro jmenování byly podobné, jako u advokacie: domovská příslušnost, bezúhonnost, svéprávnost, složení tří státních zkoušek, čtyřletá praxe, složení peněžní kauce.

3. Soudnictví v první Československé republice (28. října 1918 - 30. září 1938)

3.1. Společensko-politické základy státní organizace

„Vytvoření Československa bylo logickým vyústěním revolučního národně osvobozenického boje Čechů a Slováků a aktivizace zahraničního odboje během první světové války.“²⁴

Vznikem Československé republiky v roce 1918 nedošlo u organizace soudnictví k žádným výraznějším změnám, vznikly jen některé nové soudy a u některých došlo ke změně jejich názvů. Soudnictví, stejně jako státní správa, převzalo pomocí recepčního zákona č. 11/1918 téměř kompletní soudnictví rakousko-uherské. Základní organizační struktura tedy zůstala zachovaná z monarchie.

Prozatímní ústavu přijal Národní výbor dne 13. listopadu 1918 jako zákon č. 37/1918. O soudnictví bylo psáno jen v § 13 *„Rozsudky a nálezy soudů vyhláší se jménem republiky.“*

V definitivní československé Ústavě vyhlášené pod č. 121/1920 Sb., byla moci soudcovské věnována čtvrtá hlava, obsahující především principy demokratického právního státu, jako princip nezávislosti soudů, právo každého občana na to, aby o něm rozhodoval zákonný soudce, zásadu obžalovací, zákonnosti, oddělení soudnictví od správy, a dále například obsahoval ustanovení o odpovědnosti státu za škodu způsobenou nezákonným

²⁴ SCHELLE, Karel a Jiří BÍLÝ. *Dějiny českého soudnictví*. Praha: Wolters Kluwer, 2018, s. 285. ISBN 978-80-7552-959-6.

rozhodnutím. Bylo zde také upraveno právo prezidenta udělovat amnestii, promíjet, nebo zmírňovat tresty.²⁵

Soudci nebyli nikomu za svá rozhodnutí odpovědní, byly vázání pouze zákonem, který měli povinnost střežit. Toto výjimečné postavení soudců v celkové organizaci státních institucí mělo zajistit jejich nezávislost. Nesměli zastávat jiné stálé nebo občanské placené funkce, pokud zákon nestanovil výjimky.

Líčení před soudy bylo ústní a veřejné, jen v některých případech zákonem stanovených bylo možné veřejnost vyloučit.

SKUPINY SOUDŮ ZA PRVNÍ REPUBLIKY

V období první republiky je možné rozčlenit soudy do několika skupin:

3.2. Oblast nejvyšších soudů a soudu ústavního

Úvodem je třeba se zmínit o skupině soudů v literatuře nazývané jako tzv. veřejnoprávní soudy. Sem je zařazeno zejména správní soudnictví, jehož základy byly vytvořeny již v Rakousko-uherské monarchii roku 1875.

3.2.1. Ústavní soud

Historie ústavního soudnictví na našem území začíná již krátce po vzniku Československé republiky, kdy byl v roce 1921, na základě ústavní listiny z roku 1920, zřízen zvláštní Ústavní soud Československé republiky. Listina vymezovala kompetence a složení Ústavního soudu. Ten měl rozhodovat, zda zákony neodporují ústavnímu řádu a také posuzovat ústavnost zákonů sněmu Podkarpatské Rus, k čemuž nedocházelo, jelikož sněm nebyl nikdy ustanoven. V podrobnostech odkazovala ústava na prováděcí předpis, jímž se stal zákon č. 162/180 Sb., o Ústavním soudu.

„Sám soud pak na základě zmocnění přijal svůj jednací řád, který byl vyhlášen pod č. 255/1922 Sb.“²⁶ Ústavní soud byl složen ze sedmi soudců, po

²⁵ § 94 a následující definitivní československé Ústavy vyhlášené pod č. 121/1920 Sb.

²⁶ SCHELLE, Karel a Jiří BÍLÝ. *Dějiny českého soudnictví*. Praha: Wolters Kluwer, 2018, s. 290. ISBN 978-80-7552-959-6.

dvou volili v plénu ze svých řad Nejvyšší soud a Nejvyšší správní soud, zbylé tři, včetně předsedy, jmenoval prezident republiky. Soudcem ústavního soudu mohla být pouze osoba splňující tyto podmínky: znalost práva, volitelnost do Senátu tzn. československý občan starší 45 let, a také nesměla být členem zákonodárského sboru. Poprvé byl Ústavní soud Československé republiky ustaven 17. listopadu 1921 v čele s předsedou Karlem Baxou.

Předseda dle § 2 odst. 1 zákona o Ústavním soudu z roku 1920 skládal slib, „*že bude přesně a nestranně zachovávat všechny zákony ústavní*“, do rukou prezidenta republiky za přítomnosti vlády. Poté do jeho rukou skládali slib ostatní členové Ústavního soudu, a to na první, tzv. ustavující schůzi, kterou předseda svolal do 8 dnů od svého jmenování.

Místopředsedu si volil ústavní soud sám ze svých soudců, přičemž se respektovalo pravidlo, že jím bude reprezentant moci soudní, když předseda byl jmenován mocí výkonnou. Funkční období ústavního soudu bylo sice desetileté, ale další soud byl ustanoven až roku 1938 pod předsednictvím Jaroslava Krejčího, z důvodu dlouhých neshod v sestavení nového ústavního soudu.

3.2.2. Nejvyšší soud

Představoval třetí stolicí pro civilní věci a nejvyšší stolicí pro věci trestní. Původně sídlil v Praze, ale od roku 1919 měl sídlo v Brně. Organizace Nejvyššího soudu byla téměř stejná jako u rakouského Nejvyššího soudního a kasačního dvoru. Byl složen z prvního a druhého prezidenta, dvou senátních prezidentů a dvou radů. Jejich počet se postupně zvyšoval, všechny jmenoval prezident. Měl jako soud zrušovací rozhodovat o všech zmatečných stížnostech, pokud bylo jejich důvodem porušení předpisu trestního řádu, například když soud nebyl řádně obsazen, když rozhodoval vyloučený soudce nebo, když u soudu nižší instance bylo nesprávně použito trestního zákona. Mohl také nařídít obnovu řízení ve prospěch odsouzeného pro zločin nebo přečin, nebo vynést osvobozující rozsudek, pokud zde byly závažné pochybnosti proti správnosti zjištěných skutečností, na nichž byl rozsudek

postaven. Jednalo se tedy o možnost kontroly skutkového nikoli právního stavu.²⁷

3.2.3. Nejvyšší správní soud

Z celé předpokládané organizace správního soudnictví zůstal pouze Nejvyšší správní soud, který byl zřízen zákonem č. 3/1918 Sb.²⁸ Jeho úkolem bylo poskytovat občanům a institucím ochranu před nesprávným rozhodnutím správních úřadů.

„Župní zákon v roce 1920 však uzákonil jiný systém správního soudnictví, které mělo být decentralizované a v němž měly rozhodovat senáty složené jednak ze zástupců státních úředníků, jednak ze zástupců občanstva. K realizaci tohoto projektu však nikdy nedošlo.“²⁹ Přestože župní zákon nebyl realizován, měli občané možnost využívat podle ústavy při hájení svých zájmů řádných soudů.

3.2.4. Volební soud

Mezi veřejnoprávní soudy dále můžeme zařadit Volební soud. Volební soud však nebyl samostatným soudem, ale vznikl jako součást Nejvyššího správního soudu. Volební soud nezávisel na zákonodárném sboru. Rozhodovala se buď v senátech, nebo v pravidelných plenárních schůzích. V čele soudu stál prezident Nejvyššího správního soudu a jeho členy bylo 12 přísedících a referenti přidělení z právníků Nejvyššího správního soudu.³⁰

Zákon o Volebním soudu č. 125/1920 Sb. byl přijat současně s vyhlášením definitivní československé ústavy č. 121/1920 Sb.

V rámci své působnosti Volební soud:

²⁷ ADAMOVÁ, Karolina. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Praha: LexisNexis CZ, 2005, s. 125. ISBN 80-86920-07-0.

²⁸ Zákon č. 3/1918 Sb., o Nejvyšším správním soudě a o řešení kompetenčních sporů.

²⁹ VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny. 3. upravené vydání*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. s. 318. ISBN 978-80-7380-575-3.

³⁰ SCHELLEOVÁ, Ilona. *Organizace soudnictví, notářství a advokacie: vysokoškolská právnická učebnice*. Praha: Linde, 1997. s. 88. ISBN 80-7201-051-4.

§8

„rozhoduje o stížnostech do výsledků reklamačního řízení provedeného podle zákona o stálých seznamech voličských ze dne 19. prosince 1919, čís. 663 Sb. z. a n.;

zkoumá a ověřuje volby členů Národního shromáždění a župních zastupitelstev;

rozhoduje o stížnostech do voleb do Národního shromáždění, župních zastupitelstev, župních výborů a komisí;

rozhoduje v případech § 13 o ztrátě mandátu;

rozhoduje podle zákona ze dne 18. června 1924 č. 144 Sb., o tom, zdali u určitého člena Národního shromáždění nastal případ neslučitelnosti.

Jakákoli rozhodovací pravomoc nejvyššího správního soudu je ve volebních sporech, uvedených v tomto paragrafu, vyloučena.“³¹

3.3. Zvláštní soud

3.3.1. Patentní soud

Patentní soud působil v Československé republice na základě zákona č. 305/1919 Sb.³². Zákon ze dne 11. ledna 1897, z. ř. č. 30, jím byl ponechán v platnosti s pár změnami a jeho platnost rozšířena na veškeré území státu československého. Byl zřízen patentní úřad a patentní soud, oba se sídlem v Praze, ve složení předsedy, jeho náměstků a dvěma přísedícími a jejich náměstků. Všichni byli jmenováni prezidentem republiky z řad Nejvyššího správního soudu.

3.4. Civilní soudnictví

Jak jsem již psala, v období první republiky k zásadním změnám nedošlo. Roku 1928 byla zákonem č. 201/1928 Sb., o úpravě některých organizačních otázek v oboru soudnictví, na celém území Československé

³¹ Zákon č. 125/1920 Sb., o volebním soudě.

³² Zákon ze dne 27. května 1919, jenž se týká prozatímních opatření na ochranu vynálezů.

republiky sjednocena soudní organizace. Soudnictví ve věcech sporných vykonávaly tři typy soudů – soudy řádné, mimořádné tzv. specializované a soudy rozhodčí. Nejčastěji však soudy řádné. To co bylo příslušným předpisem přikázáno jednomu soudu, nemohl nahradit jiný soud. Všeobecně byla v celé soudní soustavě civilních i trestních soudů uplatňována zásada trojinstančního postupu. Řádné soudy ve věcech civilních byly organizovány do několika instancí:

„§ 1

okresní soud;

krajský soud, jde-li o sborový soud první stolice;

vrchní soud, jde-li o sborový soud druhé stolice;

nejvyšší soud.

(2) Mluví-li tento zákon všeobecně o soudcích, vztahují se jeho předpisy na soudce ustanovené u soudů uvedených v předchozím odstavci.

§ 2

Okresní soud anebo sborový soud první stolice, který v některém místě vykonává pravomoc výhradně ve věcech civilních, exekučních, trestních aneb obchodních, připojuje k označení ve smyslu § 1 tohoto zákona ještě další označení "civilní", "exekuční", "trestní" neb "obchodní" podle toho, kterou ze zmíněných pravomocí vykonává.³³

Nejnižším stupněm byly tedy okresní soudy, nad nimi krajské soudy, dále vrchní a konečně nejvyšší soud jako třetí instance. „V každém územním obvodu vytvořeném jako soudní okres působil okresní soud, podobně v každém kraji byl soud krajský. Tzv. vrchní soudy byly na území státu celkem čtyři, a to v Praze pro zemi českou, v Brně pro zemi moravskoslezskou, a v Bratislavě a v Košicích pro Slovensko a Podkarpatskou Rus.“³⁴ Nejvyšší soud sídlil od 1919 v Brně. K názvu krajských soudů přibýlo navíc označení jejich specializace, a proto se mluvilo o soudech obchodních, exekučních, civilních nebo trestních krajských. V Praze kromě okresních soudů s všeobecnou

³³ Zákon č. 201/1928 ze dne 9. listopadu 1928 o úpravě některých organizačních otázek v oboru soudnictví.

³⁴ ADAMOVÁ, Karolína. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Praha: LexisNexis CZ, 2005, s. 110. ISBN 80-86920-07-0.

příslušností fungoval i okresní soud obchodní, u kterého se vyřizovaly spory obchodní a spory ze směnek. U mimopražských soudů musely obchodní a podobné záležitosti řešit tamní soudci.

3.4.1. Obsazení a složení soudů řádných

Okresní soud představoval vůči občanům samosoudce. Snaha zvýšit výkonnost sborových soudů při přetrvávajícím nedostatku soudců vedla k tomu, že okruh věcí, v nichž sborové orgány rozhodovaly samosoudcovsky, byl značný. U sborových soudů první stolice tak samosoudce rozhodoval spory až do hodnoty předmětu sporu ve výši 20 000 Kč. Rozhodoval nově též spory o rozvod a rozluku manželství, pokud některá ze stran na počátku řízení nenavrhla, aby ve věci jednal a rozhodl senát.³⁵

V roce 1936 byl dále rozšířen okruh sporů³⁶, v nichž u krajských soudů rozhodoval samosoudce. Jednalo se spory nad 20 000 Kč, ale jen pod podmínkou, že se strany předem dohodly a žalobce určil, že ve věci může samosoudce rozhodnout, a žalovaný nevznesl námitku. V závažnějších věcech tvořil krajský soud tříčlenný senát.

Vrchní soudy tvořily pětičlenné senáty, stejně jako Nejvyšší soud. U vrchního soudu v méně závažných věcech rozhodoval tříčlenný senát. Kolektivní rozhodování představovaly mimořádné soudy.

3.4.2. Příslušnost soudů řádných

Důležitou otázkou je, který konkrétní soud má v dané věci vlastně jednat. Zda spor přísluší řádnému soudu či mimořádnému soudu a dále pak zda má rozhodnout okresní, krajský nebo jiný soud. Nesmíme zapomenout, že některé předpisy nechávají rozhodnutí na volbě účastníků sporu, při zvolení konkrétního soudu prvního stupně. Pokud dojde k podání žaloby jak u místně tak věcně nepřislušného soudu, může dojít k odmítnutí žaloby.

³⁵ PRINC, Michal. *Soudnictví v českých zemích v letech 1848-1938 (soudy, soudní osoby, dobové problémy)*. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 85. ISBN 978-80-7478-797-3.

³⁶ Zákonem č. 161/1936, kterým se mění a doplňují některá ustanovení zákonů o soudní příslušnosti, o občanském řízení soudním, o řízení exekucním a o soudní organizaci

Dle věcné příslušnosti měly okresní soudy projednávat věci menší ceny vyžadující jednoduché a rychlé řešení. Menší cenou se rozuměla částka nepřevyšující 5 000 Kč. Jednalo se jak o záležitosti obchodní, tak všeobecného charakteru.³⁷ Dále se u okresního soudu projednávaly věci nájemní a rodinné, například uznání otcovství k nemanželskému dítěti, alimentální povinnost. Vady prodaného dobytka také často projednávaly okresní soudy.

Krajské soudy naproti tomu rozhodovaly spory přesahující částku 5 000 Kč a záležitosti, které měly být s ohledem na veřejný zájem rozhodnuty co nejlépe. Můžeme sem zařadit spory manželské. Jak jsem již zmínila výše, existovaly ještě pražské krajské soudy obchodní, jimž náležely spory obchodního charakteru. Tam kde nepůsobily zvláštní soudy krajské, rozhodovaly o těchto záležitostech obecné obchodní soudy.

Pravomoc v horních věcech vykonávaly jak okresní soudy, tak horní senáty u některých sborových soudů první stolice. Horní senáty byly příslušné jak u předmětů sporu přesahující 5 000 Kč, tak bez ohledu na předmět spory.

Vrchní soudy v první instanci řešily spory, v nichž se žalobce domáhal náhrady škody, který mu byla způsobena porušením úřední povinnosti.³⁸ Hodnota předmětu sporu zde nebyla významná.

Nejvyšší soud působil jako soud třetí instance s konečnou platností ve všech soukromoprávních a nesporných věcech, o nichž bylo některým soudem v druhé instanci již rozhodnuto.³⁹ Výjimečně byl soudem druhé instance, pokud přezkoumával rozhodnutí vydaná v prvním stupni vrchním soudem.

V soudnictví je ale také třeba rozlišovat příslušnost místní. U místní příslušnosti záleží na územním hledisku vztahujícím se k dané věci, řešíme

³⁷ ADAMOVÁ, Karolina. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Praha: LexisNexis CZ, 2005, s. 113. ISBN 80-86920-07-0.

³⁸ Tamtéž, s. 114.

³⁹ *Civilní řád soudní a jurisdikční norma = (zákony ze dne 1. srpna 1895, č. 110, 111, 112, 113 ř. z.) / Upravil a pozn. i rozhodnutími soud. dopl. Václav Hora. -- 3. oprav. a rozšíř. vyd. -- Praha : Československý kompas, 1934. - (Komentované zákony Československé republiky ; Sv. IV) s. 32*

tedy otázku, který soud ze soudů stejné úrovně má řešit konkrétní spor. Obecné pravidlo pro rozhodování dané občanským soudním řízením určovalo příslušný soud u fyzických osob podle bydliště žalovaného, u právnických osob podle sídla.⁴⁰ Máme ale i řadu zvláštních příslušností. Jednou z nich je například projednávání věci pozůstalostí po zemřelých osobách. V zásadě byl příslušný soud, v jehož obvodu měl zůstavitel své bydliště v den úmrtí. Typickým zvláštním výlučným soudem byl soud pro rozhodování manželských věcí. Platilo pravidlo posledního společného bydliště manželů.

3.5. Soudy specializované

3.5.1. Živnostenské soudy

Z civilních specializovaných soudů je třeba upozornit na živnostenské soudy, převzaté z Rakouska. Živnostenské soudy byly zřízeny zákonem „o zřizování soudů živnostenských“ již v roce 1896 v Rakousku⁴¹. Jejich vznik je spojen s živnostenským řádem přijatým roku 1859. Sloužily k rozhodování sporů mezi zaměstnanci a zaměstnavateli při provozování živnosti nebo mezi zaměstnanci v živnostenském podnikání navzájem. Byly zřizovány vládou pouze ve městech a okresech, v nichž se ve větší míře provozovaly tovární živnosti stejného odvětví nebo několika odvětví příbuzných. Tam kde živnostenský soud nebyl, za ně rozhodoval řádný soud. Opravné prostředky proti jejich rozhodnutím se podávala soudu krajskému, v jehož obvodu živnostenský soud sídlil. Na Slovensku živnostenské soudy vůbec nebyly. Živnostenský soud tvořil tříčlenný senát a byl tvořen předsedou a dvěma přísedícími.⁴²

3.5.2. Pracovní soudy

V roce 1931 došlo k přijetí zákona o pracovních soudech⁴³ a tím k nahrazení živnostenských soudů. Jejich věcná příslušnost se vztahovala na spory z poměru pracovního, služebního a učebního mezi zaměstnavateli

⁴⁰ §75 jurisdikční normy zák. č. 110/1895.

⁴¹ Zákonem č. 63/1869 ř. z. ze dne 14. května 1869

⁴² PRINC, Michal. *Soudnictví v českých zemích v letech 1848-1938 (soudy, soudní osoby, dobové problémy)*. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 103. ISBN 978-80-7478-797-3.

⁴³ Zákon č. 131/1931 Sb, o soudnictví ve sporech z poměru pracovního, služebního a učebního

a zaměstnanci, založené pouze soukromoprávní smlouvou.⁴⁴ Stejně jako soudy živnostenské, byly zřízeny vládním nařízením v místech, kde to vyžadují hospodářské a sociální poměry, tedy ve větších průmyslových městech.

Nebyli-li podmínky pro zřízení samostatného soudu, zřídilo se u jednotlivých okresních soudů zvláštní oddělení pro spory přikázané jinak soudům pracovním. Pracovní soudy byly svým složením a řízením před nimi v podstatě starými živnostenskými soudy. Skládaly se z předsedy, podle potřeby z jednoho nebo několika předsedových náměstků a z potřebného počtu přísedících a jejich náhradníků. Přísedící soudu byli jmenováni prezidentem příslušného vrchního soudu podle návrhu odborových organizací a zaměstnavatelů.⁴⁵

3.5.3. Labské plavební soudy

Roku 1924 byly labské plavební soudy nově organizovány a jako tyto soudy vystupovaly některé okresní soudy a okresní úřady.⁴⁶ Byly jim předkládány spory vznikající při plavbě na řece Labi.

Konkrétně jim náležely spory týkající se výše poplatku za zachránění nebo jiných odměn za pomoc při ztroskotání, smluv a závazků mezi vlastníky, kapitány, veliteli lodí, placení poplatků a spory o škody způsobené kapitány a veliteli lodí.⁴⁷ Jejich postavení v rámci celé organizace nebylo příliš významné. U labského plavebního soudu rozhodoval buď samosoudce, nebo tříčlenný senát. Tím připomínal jak okresní soud, tak soud krajský.

3.5.4. Soudy pojišťovací

Jako mimořádné soudy též působily soudy pojišťovací, rozhodující spory podle předpisů „o sociálním pojištění zaměstnanců, podle zákona

⁴⁴ PRINC, Michal. *Soudnictví v českých zemích v letech 1848-1938 (soudy, soudní osoby, dobové problémy)*. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 106. ISBN 978-80-7478-797-3.

⁴⁵ SCHELLEOVÁ, Ilona. *Organizace soudnictví, notářství a advokacie: vysokoškolská právníká učebnice*. Praha: Linde, 1997. s. 90. ISBN 80-7201-051-4.

⁴⁶ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, Jan JANÁK a Jan DOBEŠ. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. [1. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005, s. 399. ISBN 80-7106-709-1.

⁴⁷ *Civilní řád soudní a jurisdikční norma = (zákony ze dne 1. srpna 1895, č. 110, 111, 112, 113 ř. z.) / Upravil a pozn. i rozhodnutími soud. dopl. Václav Hora. -- 3. oprav. a rozšíř. vyd.. - Praha : Československý Kompas, 1934. s. 12.*

*o pojištění osob samostatně hospodařících a zčásti podle zákona o nemocenském pojištění veřejných zaměstnanců.*⁴⁸ Pojišťovací soudy byly zřízeny v sídlech sborových soudů první stolice. Nařízením mohlo být sídlo soudu přeloženo nebo mohlo býti zřízeno více soudů a určen obvod jejich působnosti. O odvoláních a stížnostech rozhodoval s konečnou platností vrchní pojišťovací soud se sídlem v Praze s působností pro celé státní území.⁴⁹ Pojišťovací soudy i vrchní pojišťovací soud působily v senátech, jejichž přisedící byli voleni.

3.6. Trestní soudnictví

Struktura trestních soudů za první republiky zůstala v zásadě stejná jako v období monarchie. Zákonem č. 1/1920 Sb. byl novelizován trestní řád, a to zejména v těch ustanoveních, která se týkala složení senátu sborových soudů rozhodující v trestních věcech. Nově byly senáty krajských i vrchních soudů tříčlenné. Důvodem této změny byla reakce na nedostatek kvalifikovaných trestních soudců. Samosoudce krajského soudu tak rozhodoval ve věcech, v nichž státní zástupce navrhoval trest odnětí svobody na dobu maximálně 6 měsíců. Tato novela také obsahovala řadu změn dalších procesních ustanovení a měla přispět k zrychlení trestního řízení.⁵⁰

K vykonávání moci soudní u věcí trestních byly ustanoveny: soudy okresní, krajské soudy, porotní soudy, vrchní soudy, nejvyšší soud a specializované soudy Moc každého soudu trestního se vztahovala k celému okresu a ke všem osobám v něm. Byl-li trestný čin spáchán v několika okresech nebo na rozhraní dvou okresů, a nevědělo se, v kterém z několika určitých okresů byl spáchán, byl z těchto soudů příslušný ten, jenž jiného předstihl, neboli provedl jako první vyšetřovací úkon.⁵¹

⁴⁸ ADAMOVÁ, Karolina. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Praha: Lexis Nexis CZ, 2005, s. 111. ISBN 80-86920-07-0.

⁴⁹ HORA, Václav, SPÁČIL, Jiří, ed. *Československé civilní právo procesní: I.-III. díl*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010. Klasická právnická díla (Wolters Kluwer ČR). S. 208-211. ISBN 978-80-7357-540-3.

⁵⁰ PRINC, Michal. *Soudnictví v českých zemích v letech 1848-1938 (soudy, soudní osoby, dobové problémy)*. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 86. ISBN 978-80-7478-797-3.

⁵¹ Zákon č. 119/1873, daný dne 23. května 1873, jímž se zavádí nový řád soudu trestního.

Soud, který je příslušný v potrestání pachatele, je také příslušný také v příčině spoluviníků a účastníků. Každý kdo byl vyzván, byl povinen dostavit se před trestní soud.⁵²

3.6.1. Okresní soudy

Okresní soudy byly příslušné v řízení o přestupcích, tedy o méně závažných deliktech, jejichž majetková škoda nepřesahovala částku 2 000 Kč, kromě toho byly nápomocny v přípravném řízení a vyšetřování, vedeném pro zločiny a přečiny. Prováděly buď celé řízení, nebo jen jednotlivé úkony, přičemž rozhodnutí bylo na krajském soudu.

Odvolání proti rozhodnutí okresního soudu se podávala u soudu vyšší instance, a to krajského soudu do tří dnů od vyhlášení rozsudku.

Zajímavostí je, že k okresnímu soudu patřila věznice, kde byly zadržovány osoby ve vyšetřovací vazbě, a kde se také vykonávaly krátkodobé tresty vězení, které uložil okresní soud. Trestní agendu u okresních soudů vyřizoval zpravidla jeden soudce, u větších soudů bylo samosoudců více. Jako veřejný žalobce vystupoval takzvaný funkcionář státního zastupitelství, jenž nemusel mít ukončené právnické vzdělání. Na něj dále dohlížel státní zástupce sídlící při krajském soudu.⁵³

3.6.2. Krajské soudy

Sborové soudy první stolice tedy krajské soudy, vykonávaly své soudnictví jako soudy vyšetřovací. Dle § 11⁵⁴ se při každém sborovém soudu první instance zřizoval jeden nebo více členů za soudce vyšetřovací. Jedno oddělení krajského soudu dohlíželo jako radní komora na všechna přípravná vyhledávání a vyšetřování. Dále také působily jako soudy nalézací v hlavním přelíčení o rozhodování všech zločinů a přečinů, které nenáležely porotním soudům. Byly odvolacím orgánem proti nálezům a opatřením okresních soudů v případech přestupkových. U krajských soudů stejně jako u okresních byly také věznice, kde se vykonávala vyšetřovací vazba.

⁵² Tamtéž.

⁵³ ADAMOVÁ, Karolina. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Praha: Lexis Nexis CZ, 2005, s. 118. ISBN 80-86920-07-0.

⁵⁴ Zákona č. 119/1873, daný dne 23. května 1873, jímž se zavádí nový řád soudu trestního

3.6.3. Vrchní soudy

Vrchním soudům jako sborovým soudům druhé instance náleželo rozhodovat především o odvoláních proti rozhodnutím krajských soudů, soudů porotních a kmetských, podaných pouze proti výroku o trestu. Také rozhodovaly o stížnostech proti usnesení krajských soudů nebo o námitkách proti žalobě pro nepřislusnost. Veřejného žalobce zde vykonával vrchní prokurátor.⁵⁵ Vrchní soudy se usnášely ve sborech pěti soudců.

3.7. Specializované trestní soudy

3.7.1. Státní soud

Ve skupině specializovaných trestních soudů je třeba upozornit na soud státní. Ten vznikl na základě zákona č. 51/1923 Sb., v souvislosti s přijetím zákona na ochranu republiky⁵⁶. Státní soud byl zřízen pro některé velmi vážné zločiny obsažené v zákoně na ochranu republiky, které směřovaly proti státu a jeho ústavním činitelům. Soud působil v sídle Nejvyššího soudu v Brně. Skládal se z předsedy, jeho náměstka a potřebného počtu soudců z povolání a přísedících.⁵⁷

Přísedící, předsedu a jeho náměstky jmenoval na návrh vlády prezident republiky na dobu tří let. Soudce z povolání ustanovil předseda Nejvyššího soudu ze soudců svých nebo ze soudců vrchního soudu na dobu jednoho roku. Veřejným žalobcem zde byl vrchní prokurátor a jeho náměstek. Podnětem pro zavedení státního soudu a vydání zákona na ochranu republiky byla vražda ministra financí JUDr. Aloise Rašína v lednu roku 1923.

V roce 1935 působnost tohoto soudu přešla na soudy vrchní.

⁵⁵ ADAMOVÁ, Karolina. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Praha: Lexis Nexis CZ, 2005, s. 124. ISBN 80-86920-07-0.

⁵⁶ Zákon č. 50/1923 Sb., ze dne 19. března 1923.

⁵⁷ SCHELLE, Karel a Jiří BÍLÝ. *Dějiny českého soudnictví*. Praha: Wolters Kluwer, 2018, s. 302. ISBN 978-80-7552-959-6.

3.7.2. Vojenské soudy

Vojenské soudy⁵⁸ tvořily zvláštní soustavu trestních soudů s pravomocí nad širokým okruhem tzv. vojenských osob. Za vojenskou osobu, podléhající pravomoci vojenských soudů byli považováni zejména všichni vojáci v činné službě, důstojníci, kteří opustili činnou službu z důvodu spáchání trestného činu ve vojenské uniformě, dále pak osoby provázející oddíl vojska vypraveného do války, osoby obsluhující válečný provoz, váleční zajatci, vojenští rukojmí a námořní piráti zajatí námořnictvem, a také všichni úředníci vojenské správy.⁵⁹ Soustava vojenských soudů byla trojstupňová.

Soustava vojenských soudů se skládala z Nejvyššího vojenského soudu, jehož působnost se vztahovala na všechny osoby podrobené vojenské trestní soudní pravomoci. Jemu byly podřízeny soudy divizní a soudy brigádní.

Brigádní soudy rozhodovaly v první instanci o všech přečinech, na něž je podle zákona uloženo nejvýše šestiměsíční prosté nebo tuhé vězení se ztrátou hodnosti. Soudy divizní byly příslušné ke konání řízení a k rozhodování o všech trestných činech, které byly vyňaty z působnosti brigádních soudů. Ve druhé instanci posuzovaly odvolání a stížnosti proti prvoinstančním rozhodnutím brigádních soudů. Na vrcholu vojenských soudů stál tedy Nejvyšší vojenský soudní dvůr sídlící v Praze, jemuž byly podřízeny všechny vojenské soudy. Bylo mu přikázáno rozhodovat o opravných prostředcích proti rozhodnutí divizních soudů a o zmatečných stížnostech.⁶⁰

Brigádní soudy působily v tříčlenných senátech, divizní v senátech pětičlenných, nejvyšší také v pětičlenných resp. sedmičlenných senátech. Žalobu zastupoval vrchní vojenský prokurátor. Trestní řízení se nekonalo,

⁵⁸ Zřízeny zákonem z 5. července 1912, ř. z. s. č. 131 o vojenském trestním soudním řádě, jenž nahradil po vzniku ČSR zákon č. 89 ze dne 19. prosince 1918, jímž se prozatímně mění některá ustanovení vojenského trestního řádu.

⁵⁹ SCHELLEOVÁ, Ilona a Karel SCHELLE. *Soudnictví: (historie, současnost a perspektivy)*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. s.124. ISBN 80-86432-65-3.

⁶⁰ PRINC, Michal. *Soudnictví v českých zemích v letech 1848-1938 (soudy, soudní osoby, dobové problémy)*. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 96. ISBN 978-80-7478-797-3.

jakmile prezident republiky nařídil, že nemá být vedeno nebo že vedené řízení má být zastaveno.⁶¹

Ve vztahu k zeměbraně rozhodovaly v první instanci jednak zeměbranné brigádní soudy a zeměbranné divizní soudy. Odvolávacím orgánem byl Nejvyšší zeměbranný soudní dvůr. Kompetence a senáty byly totožné se společným vojskem.

3.7.3. Porotní soudy

Porotní soudy byly převzaty z monarchie a podle právní úpravy recipované z rakouského práva rozhodovaly o těžkých trestných činech obecně kriminálních, taxativně uvedených v trestním řádu, a dále také o trestných činech politických. Byly zřizovány pro obvod každého krajského soudu v jeho sídle. Skládaly se z dvanáctičlenného sboru porotců, kteří rozhodovali otázku viny, a ze tří soudců z povolání, kteří rozhodovali o výši trestu.⁶² V malých městech se zasedání konala jednou za tři měsíce, ve větších převážně každý druhý měsíc.

Co se týče sestavování seznamu porotců, to bylo nově upraveno zákonem č. Institut porot přinášel do Československého soudnictví laický prvek. K úřadu porotce mohli být povolávány jen osoby, kterým bylo alespoň 35 let, museli umět číst a psát a měli domovské právo v některé obci Československé republiky, a to alespoň jeden rok.⁶³ Nezpůsobilé k úřadu porotce byly osoby s tělesnou nebo duševní vadou, osoby plně nepožívající občanských práv, osoby zneužívající alkohol, osoby stíhané či odsouzené či pobírající chudinskou podporu a každý, na jehož jmění byl uvalen konkurz. Do seznamu porotců nesměly být také zapsáni ti, jejichž funkce byla neslučitelná s funkcí porotce, respektive úředníci, duchovní a další. Stát se porotcem bylo v případě navržení občanskou povinností, ovšem bylo možné ji za určitých podmínek odmítnout, a to při dovršení 60. roku života nebo vždy v případě, že byla navrženou osobou žena.

⁶¹ Tamtéž

⁶² VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny. 3. upravené vydání.* Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. s. 320. ISBN 978-80-7380-575-3.

⁶³ Zákon č. 278/1919 Sb., o sestavování seznamu porotců.

Rovněž také profesori, lékaři, učitelé, starostové obcí a vyšších samosprávných celků, členové zákonodárského sboru po dobu jeho zasedání, obhájci ve věcech trestních a každý, kdo dostal své povinnosti jako porotce v jednom porotním období, až do konce příštího kalendářního roku mohl také odmítnout.⁶⁴ Instrukce porot měla značný politický význam.

⁶⁴ Tamtéž.

3.7.4. Soudy mládeže

Zvláštní soudy nad mládeží byly ustanoveny v roce 1931 zákonem⁶⁵ o trestním soudnictví nad mládeží, který s jedinou novelizací platil až do roku 1931. Tyto soudy byly předmětem diskuzí již za rakouské monarchie, ale k jejich uskutečnění tehdy nedošlo.

Zákon rozlišoval dvě kategorie osob, a to nedospělé a mladistvé. Nedospělé definoval jako osoby, které v době spáchání trestného činu nedovršily čtrnáctého roku svého věku a nebyly odpovědné dle trestních zákonů. Dopustil-li se nedospělý činu jinak trestného, mohl poručenský soud učinit výchovná nebo léčebná opatření. Před rozhodnutím si však musel vyžádat odborný posudek. Soud pak mohl nedospělého pokárat, nikoliv však tělesně, nebo nařídít jeho potrestání rodině nebo škole, dále ho mohl umístit do jiné rodiny, nebo do léčebného či jiného vhodného ústavu.⁶⁶ Mohl také nařídít ochranný dozor nebo ochrannou výchovu, jevilo-li se to nezbytným k zamezení hrozícího zpustnutí nebo k nápravě nedospělého.⁶⁷

Za mladistvé zákon považoval ty osoby, které v době spáchaného činu dovršily čtrnáctý, ale nikoliv ještě osmnáctý rok svého věku. Tyto osoby byly trestné podle trestních zákonů. Mladistvý však nebyl trestně odpovědný, pokud nemohl pro značnou zaostalost v době činu rozpoznat jeho bezprávnost nebo řídit své jednání podle správného rozpoznání. Trestné činy spáchané ve věku mladistvém se nazývaly proviněním. Nad mladistvou osobou bylo možno nařídít ochranný dozor či výchovu, ale také vězení a peněžitý trest. Soud mohl také udělit napomenutí osobám, jež měly o nedospělé a o mladistvé pečovat. Tím se dostáváme k tomu, že zákon řešil také některé trestné činy rodičů, opatrovníků a dozorců spáchané proti dětem, které měli v opatrovnictví nebo pod svým dohledem. U krajských soudů rozhodoval senát mládeže.⁶⁸

Soudy mládeže však nebyly organizačně samostatné. U krajských soudů rozhodovaly v trestních věcech mládeže senáty mládeže, v nichž se

⁶⁵ Zákonem č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží.

⁶⁶ Zákon č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží.

⁶⁷ SCHELLE, Karel a Jiří BÍLÝ. *Dějiny českého soudnictví*. Praha: Wolters Kluwer, 2018, s. 304. ISBN 978-80-7552-959-6.

⁶⁸ Zákon č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží.

vedle dvou soudců z povolání účastnil jeden přísedící. U okresních soudů rozhodoval jediný soudce z mládeže.⁶⁹

3.7.5. Soudy kmetské

V roce 1924 začaly u krajských soudů fungovat nové typy soudů kmetských. Jejich pravomoc se vztahovala na trestní věci tiskové. Konkrétně na přečiny proti bezpečnosti cti, utržení cti a zločiny, nebo přečiny křivého obvinění. Rozhodovalo se ve speciálních pětičlenných senátech složených ze tří soudců a dvou přísedících z lidu. Kmeti byly losováni na stejném principu jako porotci. Podmínkou pro zápis byl věk 45 let a nejméně dvouleté bydliště v obci.⁷⁰

3.7.6. Soud stanný

Jednalo se o zvláštní typ soudů fungujících v případě vzbouření lidu, kdy ostatní zákonné prostředky již nestačily, nebo v případech razantního zvýšení zvláště závažných zločinů jako byla loupež, žhářství a především vražda.⁷¹ Stanný soud se zřídil pro celé území Československé republiky v sídle Nejvyššího soudu. Stejně jako soud kmetský se skládal se z předsedy, jeho náměstka a potřebného počtu soudců z povolání a přísedících. Předsedu státního soudu a jeho náměstka jmenoval na návrh vlády prezident republiky na dobu tří let.

Prísedící musely být státními občany Československé republiky, práva znalí, nejméně čtyřicetiletí a nesměli být nezpůsobilými k úřadu porotce.⁷²

Veřejným žalobcem u státního soudu byl vrchní státní zástupce v sídle státního soudu nebo jeho náměstek. Proti rozsudku státního soudu byla přípustná jedině dovolací stížnost na nejvyšší soud, a to z důvodů, že byl

⁶⁹ SCHELLEOVÁ, Ilona. *Organizace soudnictví, notářství a advokacie: vysokoškolská právnická učebnice*. Praha: Linde, 1997, s. 91. ISBN 80-7201-051-4.

⁷⁰ ADAMOVÁ, Karolina. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Praha: Lexis Nexis CZ, 2005, s. 123. ISBN 80-86920-07-0.

⁷¹ Tamtéž, s. 124.

⁷² Zákon č. 51/1923 Sb., o státním soudě.

porušen trestní zákon, nebo že byla hrubě porušena některá stěžejní zásada trestního řízení.⁷³

3.7.7. Soudy lichevní

Soud lichevní byl zřízen zákonem č. 567/1919 Sb., o lidových soudech pro trestání válečné lichvy, jako reakce na rozrostlou lichvu.

Soudy lichevní se zřídily při každém soudu okresním a sborovém soudu první stolice, vykonávajícím pravomoc ve věcech trestních jako samostatná.⁷⁴ Ve velkých městech byly zřízeny podle potřeby. Rozhodovaly jak o správních přestupcích, tak o soudních přestupcích a samozřejmě i o přečinech a zločinech.

O soudech lichevních jsem se zde zmínila jen okrajově, a to z důvodu toho, že působily pouze do roku 1924. Jejich význam ve srovnání s ostatními soudy byl spíše malý.

3.8. Rozhodčí soudy

Za první republiky byla celá škála rozhodčích soudů. Některé rozhodčí soudy u nás byly zřízeny již za Rakouska-Uherka. V reakci na uzavření mírových smluv v letech 1919 a 1920 bylo vytvořeno také několik mezinárodních rozhodčích soudů. Rozhodčí soudy pracovaly v senátech složených z profesionálních soudců a přísedících.

V hornickém pojištění vykonávaly funkci rozhodčí hornické soudy. V první republice byly upraveny zákonem č. 145/1920, jenž byl později nahrazen zákonem č. 170/1924 Sb. Hornickým rozhodčím soudům náleželo výlučně rozhodovat ve mzdových a platových věcech, disciplinárních věcech, stížnostech a o propuštění zaměstnanců závodů. Byly také odvolávací instancí o odvoláních zaměstnanců proti výroku závodní správy. „*Jako soudy I. stolice působily hornické soudy rozhodčí v sídlech revírních rad a jako soudy II.*

⁷³ Zákon č. 51/1923 Sb., o státním soudě.

⁷⁴ PRINC, Michal. *Soudnictví v českých zemích v letech 1848-1938 (soudy, soudní osoby, dobové problémy)*. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 100. ISBN 978-80-7478-797-3.

*stolice vrchní hornický soud v Praze.*⁷⁵ Byly složeny ze dvou zástupců podnikatelů, dvou zástupců zřízenců, dvou zástupců dělnictva a předsedy, kterým mohl být jen soudce z povolání.

V hornickém pojištění obdobnou funkci jako výše uvedené soudy pojišťovací vykonávaly rozhodčí soudy bratrských pojišťoven a vrchní rozhodčí soud bratrských pojišťoven v Praze.

Ze soudů zřízených za monarchie můžeme dále zmínit rozhodčí soudy pro penzijní pojištění, zřízené ještě v monarchii.

Dalšími významnými rozhodčími soudy v době republiky byly soudy pro nemocenské pojištění veřejných zaměstnanců zřízené na základě vládního nařízení č. 46/1927 Sb. Rozhodovaly o žalobách pojištěnců proti Léčebnému fondu veřejných zaměstnanců o poskytování léčebných dávek. V dělnickém pojištění úrazovém působily rozhodčí soudy úrazových pojišťoven.

Z důvodu velkého počtu rozhodčích soudů jsem zde uvedla jen ty nejznámější.

3.9. Ministerstvo spravedlnosti

Nejvyšší instancí justiční správy se stalo ministerstvo spravedlnosti, které bylo zřízeno spolu s ostatními ministerstvy zákonem č. 2/1918⁷⁶. Ve své činnosti v podstatě navázalo na rakousko-uherské ministerstvo práv. K větším změnám došlo až za Protektorátu.

3.10. Státní zastupitelství, notářství, advokacie

Recepčním zákonem byla zajištěna kontinuita s rakouským a uherským právním řádem a tím nedošlo k výraznějším změnám. Organizace státního zastupitelství sledovala organizaci soudní. Úřad generálního prokurátora byl

⁷⁵ SCHELLEOVÁ, Ilona. *Organizace soudnictví, notářství a advokacie: vysokoškolská právnická učebnice*. Praha: Linde, 1997. s. 90. ISBN 80-7201-051-4.

⁷⁶ Zákon ze dne 2. listopadu 1918 jimž se zřizují nejvyšší Správní úřady ve státě československém.

zřízen při Nejvyšším soudu a v jeho čele stál generální prokurátor se svými náměstky, u soudů krajských a vrchních fungovala vrchní a krajská zastupitelstva. Státní zastupitelství u okresních soudců zřízena nebyla, obžalobu zde zastupovali funkcionáři státního zastupitelství.⁷⁷

Organizace notářství a advokacie byla v českých zemích upravena předpisy převzatými z monarchie. Notářský řád pocházel z roku 1871 a podle něj vykonávali notáři dvojí činnost: soukromou a veřejnou.

Veřejná činnost spočívala v sepisování a vydávání veřejných listin a soukromá v sepisování podání na žádost účastníků v tzv. věcech nesporných. *„Z pohledu tehdejších notářů lze charakterizovat tuto etapu jako postupnou proměnu počátečních nadějí a nadšení ve zklamání v závěru sledovaného období jak v celkovém kontextu, tak i v intencích notariátu.“*⁷⁸ Byly zde snahy o přijetí nového notářského řádu. *„Návrh řádu zpracovala komise z podnětu ministerstva a mezi notáři se očekávalo, že bude přijat. Garancí kvality návrhu byla ostatně i jména členů komise, v níž působili přední čeští notáři- Karel Batěk, Jaroslav Čulík, Gustav Kreiml a Václav Černý.“*⁷⁹ K jeho přijetí ovšem nedošlo.

Právní úprava notářství tedy neprošla za první republiky žádnými zásadními změnami.

Advokacie stála na advokátním řádu z roku 1868, ale v průběhu let došlo k několika novelizacím. Advokáti byli oprávněni zastupovat strany v právních záležitostech před všemi soudy a úřady. Zákonem č. 40/1892 byly upraveny některé otázky týkající se podmínek pro nabytí způsobilosti stát se advokátem. Právní úprava v českých zemích byla obdobná jako na Slovenku. Na výkon advokacie dohlížel ministr spravedlnosti.

4. Protektorátní soudnictví (1939 - 1945)

Den 15. března se stal rozhodujícím mezníkem v životě českého národa. *„Byl vojenským, politickým a mravním epilogem Mnichova a zároveň*

⁷⁷ Malý, Karel - *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha : Leges, 2010, s.392. ISBN 978-80-87212-39-4.

⁷⁸ BALÍK, Stanislav. *Dějiny notářství v českých zemích*. V Praze: Notářská komora České republiky ve spolupráci s Národní galerií, 2014. S.119. ISBN 978-80-260-5768-0.

⁷⁹ Tamtéž, s. 122.

novým svědectvím hluboké krize, do níž se koncem třicátých let Evropa dostala.“⁸⁰ Hned druhý den po zahájení okupace, tedy 16. března 1939, vydal Adolf Hitler Výnos o zřízení Protektorátu Čechy a Morava. Protektorát se stal součástí Třetí říše a nastal likvidační proces všeho demokratického, co připomínalo předchozí vývoj. V soudnictví nenastaly výraznější organizační změny, ale došlo ke změně jeho charakteru. „*Stalo se jedním z hlavních nástrojů nacistické likvidační politiky vůči českému národu.*“⁸¹

Musíme zde rozlišovat tzv. soudnictví autonomní, které vycházelo z organizace soudnictví v předválečném Československu, a soudnictví říšskoněmecké, které bylo přeneseno. „*V organizaci autonomního soudnictví nenastalo výraznějších změn. Došlo pouze ke změnám v obvodech soudů a k zastavení činnosti všech pracovních soudů.*“⁸²

Co se týká, říšskoněmeckých soudů tak ty měly rozhodující postavení. Výnos o zřízení protektorátu stanovil, že obyvatelé protektorátu, kteří jsou německé národnosti, se stávají německými státními příslušníky a podléhají německé soudní moci. Tato zásada byla uskutečněna nařízením říšského ministra spravedlnosti ze 14. dubna 1939 a na území protektorátu bylo vytvořeno 12, později 14 úředních soudů, dva zemské soudy a vrchní zemský soud v Praze.

U každého zemského soudu bylo zřízeno jedno státní zastupitelství. Německé soudnictví v Protektorátu Čechy a Morava dále vykonával říšský soud a lidový soud. Rovněž byli ustanoveni němečtí notáři tvořící německou notářskou komoru v Praze a dále v Praze působila také německá advokátní komora.

Nejnižším článkem okupační justice se staly německé úřední soudy. Řešily záležitosti menší závažnosti a byly rozdělené do tří oddělení. I. se zabývalo správní činností, řešením kompetenčních sporů, dožádáním apod. II. oddělení rozhodovalo ve věcech trestních, exekučních a konkursních. III.

⁸⁰ SCHELLE, Karel. *Dějiny českého ústavního práva*. Ostrava: Key Publishing, 2010. Právo (Key Publishing). s. 120. ISBN 978-80-7418-067-5.

⁸¹ SCHELLEOVÁ, Ilona. *Organizace soudnictví, notářství a advokacie: vysokoškolská právnická učebnice*. Praha: Linde, 1997. s. 92. ISBN 80-7201-051-4.

⁸² VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny. 3. upravené vydání*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. s. 355-356. ISBN 978-80-7380-575-3.

oddělení řešilo záležitosti nesporné, pozůstalostní, poručenské a obdobné.⁸³ Od roku 1940 se u německých úředních soudů objevují také rozhodnutí s politickým pozadím např. nedbalostního šíření velezrádných spisů, urážky vůdce.

U německých zemských soudů bylo zřízeno pět zvláštních soudů (tzv. Sondergerichte) zasluhující zvýšenou pozornost. Úkolem těchto zvláštních soudů bylo stíhat činnosti namířené přímo nebo nepřímo proti okupační moci. Přebíraly od řádných německých trestních soudů závaznější zločiny a jejich kompetence byla postupně rozšiřována. Probíhalo zde pouze zkrácené řízení. Německý vrchní zemský soud vykonával v Protektorátu funkci nejvyššího soudního orgánu a Říšský soud v Lipsku byl naproti němu nejvyšší soudní instancí v Německu. Lidový soudní dvůr v Berlíně rozhodoval jako první a poslední instance o pokusech a dokonaných trestních činech velezrady.

4.1. Stanné právo

V období tzv. heydrichiády bylo na základě stanného práva přikročeno k masovým popravám. Základní právní normou se zde stalo Heydrichovo nařízení o civilním výjimečném stavu z 27. září 1941, podle něhož mohl říšský protektor na konkrétním území vyhlásit výjimečný stav, mající za následek anulování dosavadních právních norem a nastolení stanného práva.

Stannému právu podléhaly všechny činy proti veřejnému pořádku a bezpečnosti, činy hospodářské a ohrožující tzv. pracovní mír, rovněž i nedovolené přechovávání zbraní. Členy stanných soudů dosazoval říšský protektor.

„Jediný trest, který mohl tento soud uložit, byl trest smrti, kterých bylo těmito soudy vyneseno kolem 5 000.“⁸⁴

Průběh řízení byl velice zjednodušen, odpadlo sepisování protokolů o výslechu obviněného i svědků a k rozhodnutí mohlo dojít i bez přítomnosti obviněného. Tresty smrti se prováděly ihned a přehled vykonaných poprav byl

⁸³ MORAVČÍK, Ctibor. *Organizace soudnictví v Protektorátu Čechy a Morava*. Brno: Masarykova univerzita, 1993. Právnícké sešity, s. 7. ISBN 80-210-0714-1.

⁸⁴ SCHELLE, Karel a Jiří BÍLÝ. *Dějiny českého soudnictví*. Praha: Wolters Kluwer, 2018. s. 334. ISBN 978-80-7552-959-6.

jako odstrašující pravidelně zveřejňován prostřednictvím rozhlasu. Zajímavostí je, že podle stanného práva nebyly popravovány ženy. Ty měly být likvidovány až v koncentračních táborech z důvodu obav nacistů před světovým míněním.⁸⁵ V řízení před stanným soudem byly hrubě porušovány všechny obecně platné právní zásady. Proti odsuzujícím rozsudkům neexistoval žádný opravný prostředek. Činnost soudu také několikrát postrádala jakékoli známky právního opodstatnění.⁸⁶

4.2. Vybrané případy

4.2.1. Stanný soud v Morávce

Pro obyvatele Morávky byla přítomnost partyzánu obvyklá. Na celém území Beskyd operovala od potlačení Slovenského národního povstání celá řada oddílů sdružených do 1. československé partyzánské brigády Jana Žižky. Stovky ozbrojených mužů se ovšem neobešly bez pravidelné pomoci místních obyvatel – především pasekářů.

„Jednou z nich byla sedmnáctiletá Venuše Štefková, tehdy Madejová, jejíž rodina partyzánům pomáhala. Chodili si k nim odpočinout, popovídat si a trochu se najíst, Venuše jim prala a zašívala oblečení. Věnovala jim také nějaké staré věci po tatínkovi, který za války zemřel na rakovinu.“⁸⁷

To trvalo do doby, než se mezi partyzány vmísili dva němečtí agenti – českoslovenští kolaboranti s krycími jmény Ondráš a Juráš. Ondráš byl Eduard Farník z Dobratic, Juráš byl Jozef Babiš ze Slovenska. „Říkali, že přiletěli ze Sovětského svazu, že tu byli shozeni.“⁸⁸ Obyvatelé jim bohužel věřili. Krátce poté následovalo zatýkání. Časně zrána dne 14. prosince 1944 svolali nacisté do obecního hostince všechny muže od šestnácti do šedesáti

⁸⁵MORAVČÍK, Ctibor. *Organizace soudnictví v Protektorátu Čechy a Morava*. Brno: Masarykova univerzita, 1993. Právnícké sešity. s.9. ISBN 80-210-0714-1.

⁸⁶SHELLE, Karel, Pavel SALÁK, Jaromír TAUCHEN a Monika HORÁKOVÁ. *Protektorát Čechy a Morava: jedna z nejtragičtějších kapitol českých novodobých dějin (vybrané problémy)*. Ostrava: Key Pub., 2010. s.62. ISBN 8090452205.

⁸⁷*Stanný soud v Morávce poslal na smrt 14 místních za pomoc partyzánům* [online] pametnaroda.cz [14. 12. 2018] Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/magazin/vyroci/stanny-soud-v-moravce-poslal-na-smrt-14-mistnich-za-pomoc-partyzanum>.

⁸⁸Tamtéž.

pěti let. Soud trval celý den, čtrnáct mužů bylo odsouzeno k smrti, dalších deset mužů putovalo do koncentračních táborů. Nacisté nešetřili ani ženy a mladé dívky.⁸⁹

Vzápětí začali Němci po obci i okolí vylepovat plakáty s informacemi, že ti a ti muži byli odsouzeni k nejvyššímu trestu. „*Poté nacisté naložili Venuši do auta a spolu s dalšími odvezli do Ostravy, kde ji a matku rozdělili. Postupně jí změnili trest z koncentračního tábora na vězení pro mladistvé. S matkou, která za pomoc partyzánům prošla několika koncentračními tábory, se znovu shledala začátkem léta roku 1945.*“⁹⁰

4.2.2. Továrník Jan Sigmund

Ukázkovým případem toho, jak se nacisté chladnokrevně zbavovali českých lidí, se stal Ing. Jan Sigmund. Jako majitel strojírenských a chemických podniků Sigma a Chema v Lutíně, které již za první republiky zásobovaly armádu plynovými maskami a další výstrojí, se stal pro nacisty nepohodlný. Nacisté usilovali o to, aby se továrny dostaly do německých rukou a aby zahraniční obchodní zastoupení získala SD⁹¹. „*Přes obchodní styky se měli infiltrovat němečtí špioni do zájmových zemí pro německou rozvědku. Jakmile se Sigmund nechtěl podvolit nátlaku, byl 6. 11. 1940 zatčen.*“⁹² Členové gestapa neviděli dostatek důvodu k předání stannému soudu.

Proti Sigmundovi se stavěl zejména vedoucí služebny v Olomouci Heinrich Gottschling a vedoucí služebny SD v Olomouci Wolfgang Otto Kohl. Vedoucí řídicí úřadovny gestapa v Brně Nölle tlaku neodolal, Sigmund byl postaven 30. června 1942 před Stanný soud a byl odsouzen k smrti za

⁸⁹Za pomoc partyzánům skončila Venuše Štěfková ve vězení, 14 lidí bylo popraveno [online] ct24.ceskatelevize.cz [18. 12. 2017] Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/regiony/2334487-za-pomoc-partyzanum-skoncila-venuse-stefkova-ve-vezeni-14-lidi-bylo-popraveno>.

⁹⁰Stanný soud v Morávce poslal na smrt 14 místních za pomoc partyzánům [online] pametnaroda.cz [14. 12. 2018] Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/magazin/vyroci/stanny-soud-v-moravce-poslal-na-smrt-14-mistnich-za-pomoc-partyzanum>.

⁹¹ Zahraniční rozvědky - VI. úřad Říšského hlavního bezpečnostního úřadu.

⁹² VAŠEK, František a Zdeněk ŠTĚPÁNEK. *První a druhé stanné právo na Moravě: (1941-1942)*. Brno: Šimon Ryšavý, 2001. Brněnský legionář, s. 104. ISBN 80-86137-64-3.

„schvalování atentátu“, přitom byl zatčen dávno před vyhlášením stanného práva a proto se nemohl dopustit „schvalování atentátu.“⁹³

„Je to příklad toho, jak bezpečnostní složky využily stanného práva, aby se zbavily člověka, proti kterému neměly po celou dlouhou dobu vazby dostatek důkazů.“⁹⁴

Po druhé světové válce se z firmy stal národní podnik Sigma a z Československé republiky odešli i zbývající členové rodiny Sigmundů.⁹⁵

4.2.3. Duchovní ze Ždánic

Osud duchovních ze Ždánic Václava Kostihy a Františka Voneše⁹⁶ ovlivnil parašutista Ondřej Pechal. Zřejmě již koncem dubna 1942 přivedl štábní kapitán Josef Müller, člen odbojové organizace na Kyjovsku, na ždánickou faru Pechala a jeho společníka Cyrila Žižlavského.

Žižlavský měl postřelenou ruku. Kněží nezaváhali, i když věděli, že riskují své životy. Dokládá to hlášení šefa brněnského gestapa Wilhelma Noelleho z července 1942: *„Farář prohlásil, že je okamžitě ochotný ukryt oba muže. Nabídl jim pokoj v prvním patře fary a řekl to kaplanovi a kuchařce. Zároveň jim nařídil, aby o pobytu cizích mužů s nikým nemluvili, a dodal, že jde o záležitost, která je v případě vyzrazení bude stát hlavu.“*

Nacisté po obou vlastencích intenzivně pátrali. Na denním pořádku byly popravy, zastrasování, masivní policejní razie. Konfident Viktor Ryšánek vyslídil ukryt Pechala a vetřel se do sokolské organizace v Kyjově. Přesvědčil Pechala, aby za účelem dalšího kontaktu s odbojem odjel do chaty u brněnské

⁹³ MENŠÍKOVÁ, Miroslava. *Ing. Jan Sigmund* [online] encyklopedie.brna.cz [22. 01. 2017] Dostupné z: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=4718.

⁹⁴ Tamtéž.

⁹⁵ Tamtéž.

⁹⁶ ŠVEC, Pavel. *Tragédie ždánické fary* [online] pressreader.com [8. 06. 2015] Dostupné z: <https://www.pressreader.com/czechrepublic/mfdnes/>.

přebrady. Prvního června 1942 1. června 1942 Pechal Faru opustil. V chatě je zákeřně napaden a zatčen. „*Ráno ve čtvrt na osm 21 .června někdo zuřivě zvoní. Slyšela jsem německé řvaní, tak jsem běžela za farářem a volám: Gestapo!*“ uvedla ve výpovědi kuchařka Hanzelková. Německé hlášení uvádí: „*Farář Kostihů působil navenek dojemem zbožného a zcela apolitického člověka, čímž se snažil skrývat nepřátelské postoje vůči německé Říši a současnému politickému uspořádání v protektorátu. Jak velkou nenávistí proti Říši byl tento farář posedlý, dosvědčuje už jen ta samotná okolnost, že bez váhání a v rozporu s povinnostmi kněze chránil vraha a velezrádce před dopadením úřady.*“⁹⁷

Dne 1. července 1942 odsoudil stanný soud v Brně Kostihu i kaplana Voneše k trestu smrti, rozsudek byl vykonán téhož dne na nádvoří Kounicových kolejí.⁹⁸

5. Soudnictví po obnovení samostatnosti československého státu (1945-1948)

Od podzimu 1944 začala Rudá armáda osvobozovat československé území. V dubnu 1945 byl vyhlášen první poválečný program, který vešel do dějin jako Košický vládní program Národní fronty Čechů a Slováků. Stanovil hlavní úkoly nejbližšího období a pojednával o všech důležitých otázkách z oblasti právní i státoprávní. Jeho význam spočívá především v tom, že „*politicky vyjádřil hluboký předěl v dějinách národa, předěl, který byl umožněn osvobozením Československa a vyvrcholením národně osvobozené boje českého a slovenského národa.*“⁹⁹

5.1. Obnova demokratického soudnictví

Ústavní dekret prezidenta republiky o obnovení právního pořádku č. 11/1944 Úředního věstníku se stal základem obnovy československého právního řádu. Byla jím zajištěna kontinuita s první republikou a byly zrušeny všechny předpisy vydané po mnichovském diktátu. Společně s ostatními

⁹⁷ TRUNEČKOVÁ, Růžena. Nové poznatky k dramatu na ždánické faře v roce 1942 zaměřené na farní hospodyně Hedviku Hanzelkovou. *Jižní Morava*. 2014, roč. 50, čís. 53, s. 151–170.

⁹⁸ VAŠEK, František a Zdeněk ŠTĚPÁNEK. *První a druhé stanné právo na Moravě: (1941-1942)*. Brno: Šimon Ryšavý, 2001. Brněnský legionář, s. 106. ISBN 80-86137-64-3.

⁹⁹ SCHELLE, Karel a Jiří BÍLÝ. *Dějiny českého soudnictví*. Praha: Wolters Kluwer, 2018. s. 337. ISBN 978-80-7552-959-6.

navazujícími normami, které byly vydány již na osvobozeném území „*měl splnit základní úlohu, tedy zajistit, aby v Československu po osvobození nezavládl právní chaos a nejistota.*“¹⁰⁰

Současně s dekretem o obnovení právního pořádku došlo k vydání dekretu č. 79/1945 Sb., o zatímní úpravě soudnictví v České a Moravskoslezské zemi, kterým došlo k zlikvidování německého soudnictví v občanskoprávních i trestních věcech. Zároveň se tímto dekretem obnovovala územní organizace řádných soudů a úřadů veřejné žaloby v České a Moravskoslezské zemi v tom uspořádání a stavu, v jakém byla dne 29. září 1938 podle tehdy platných předpisů. To také znamenalo, že soudní soustava zůstala odlišná v českých zemích a na Slovensku.

V obnovené soudní organizaci tedy nedošlo k výraznějším změnám, v zásadě se jednalo o obnovu předmnichovského právního stavu. „*V době nesvobody ovšem došlo k dalšímu prohloubení právního dualismu do té míry, že po roce 1945 existovaly dva nejvyšší soudy a dva nejvyšší správní soudy.*“¹⁰¹ Vedle nejvyššího soudu z první republiky vytvořeného zákonem č. 216/1919 Sb. se sídlem v Brně, byl vládním nařízením č. 49/1939 zřízen pro celý obvod Slovenského státu Slovenský nejvyšší soud Bratislavě.

Dvojí organizace byla zachována i u nově zřízených výjimečných soudů, jimiž byly mimořádné lidové soudy a národní soudy, prostřednictvím nichž se uskutečňovala národní očista a potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů.

5.2. Retribuční soudnictví

„*Slovo retribuice v Čechách vyjadřovalo specifičnost formálního potrestání nacistických válečných zločinců a kolaborantů prostřednictvím státních orgánů a zvláštních sankčních norem.*“¹⁰² Poválečná retribuice se v českých zemích řídila třemi dekrety prezidenta republiky. Byly to: tzv. velký

¹⁰⁰ KUKLÍK, Jan. *Mýty a realita tzv. "Benešových dekretů": dekrety prezidenta republiky 1940-1945.* Praha: Linde, 2002. s. 168. ISBN 80-7201-352-1.

¹⁰¹ SCHELLEOVÁ, Ilona. *Organizace soudnictví, notářství a advokacie: vysokoškolská právní učebnice.* Praha: Linde, 1997. s.94. ISBN 80-7201-051-4.

¹⁰² FROMMER, Benjamin. *Národní očista: retribuice v poválečném Československu.* Praha: Academia, 2010. Novověk. s. 22. ISBN 978-80-200-1838-0.

retribuční dekret č. 16/1945Sb., na jehož základě vzniklo dvacet čtyři mimořádných lidových soudů pro potrestání „nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů.

Dále dekret č. 17/1945 Sb., o Národním soudu, jimž byl jím zřízen Národní soud se sídlem v Praze. Dále tzv. malý retribuční dekret, který dával pravomoc místním správním orgánům trestat občany za „některá provinění proti národní cti.“ Význačným rysem všech retribučních soudů byla široká účast lidu na jejich činnosti. Počet soudců z lidu převyšoval ve všech senátech počet soudců z povolání.¹⁰³ Retribuční dekrety byly vybaveny zpětnou účinností, čímž odporovaly zásadám legality. Retroaktivita byla odůvodněna nutností připustit v tomto případě výjimku.

Ve svých počátcích rozhodovaly lidové soudy nemilosrdně. Během měsíců předcházející 1. říjnu 1945 soudci odsoudily 97% obžalovaných z těch, jejichž proces skončil finálním rozhodnutím. Téměř každý osmý odsouzený dostal trest smrti.

5.2.1. Národní soud

Důvodem zřízení Národního soudu byla snaha o potrestání zločinců, zrádců a jejich pomahačů, kteří byli činní na území protektorátu. Jak je již napsáno výše, Národní soud byl zřízen dekretem prezidenta republiky č. 17/1945 Sb. Dekret prošel dvěma novelizacemi.

Měl fungovat jednak jako soud trestní, jednak jako soud čestný. Soudu příslušela agenda retribučního soudnictví pro případy prominentních českých kolaborantů¹⁰⁴. O tom, kdo měl být soudem souzen, rozhodoval národní prokurátor. Národní soud rozhodoval v sedmičlenných senátech složených z 6

¹⁰³ PLUNDR, Otakar a Petr HLAVSA. *Organizace justice a prokuratury*. 4. přepracované vyd. Praha: Panorama, 1980. s. 16

¹⁰⁴ § 2 dekret č. 17/1945 Sb. o Národním soudu „členové tzv. protektorátních vlád, členové ústředního vedení Vlajky, členové Kuratoria pro výchovu mládeže, členové výboru a činovníci České ligy proti bolševismu, vedoucí činovníci Národní odborové ústředny zaměstnanců a Svazu zemědělství a lesnictví, novináři, kteří propagačně sloužili vládě vetřelců v denním tisku, nebo vůbec osoby, které byly vedoucím postavením v životě politickém, vysokým úřadem, vysokou funkcí velitelskou nebo význačným místem v životě hospodářském vázány být svým spoluobčanům vlasteneckým vzorem, budou souzeni Národním soudem jakožto soudem trestním.“

přisedících a soudce profesionála. Senát sestavoval předseda Národního soudu. U přisedících, tedy soudců z lidu, nebyla nestrannost kritériem.

Naopak byli preferováni bývalí vězni koncentračních táborů a bývalí příslušníci odboje. „*Konkrétně pro službu u Národního soudu to výslovně požadoval prezidentům dekret.*“¹⁰⁵ Pro řízení před soudem platila obecná ustanovení trestního řádu, znamenalo to používání trestního řádu z roku 1873¹⁰⁶. Jehož autorem byl Dr. Julius Glaser, který se vrátil se k zásadám procesního řádu z roku 1850, k zásadě obžalovací, veřejnosti, porotním soudům, ústnosti. Trestní řízení vycházelo z principu trojinstančnosti. Řízení proti viníkům mělo být zahájeno neprodleně a mělo být postupováno co nejrychleji. Obžalovaný měl právo zvolit si obhájce nebo v případě nemajetnosti mohl požádat soud, aby mu obhájce přidělil. Hlavní líčení se zahajovala po zjištění základních údajů čtením obžalovacího spisu a bylo zpravidla skončeno do 14 dnů od zahájení.

Národní soud na rozdíl od mimořádných lidových soudů nebyl vázán časovou klauzulí pro délku soudního procesu. To poskytovalo jak obžalobě, tak obviněnému větší příležitost prezentovat své argumenty. Rozsudek měl být vyhlášen ihned po usnesení se na neveřejné poradě, a to na veřejném zasedání soudu.

5.2.2. Mimořádné lidové soudy

Právním podkladem vzniku mimořádných lidových soudů a následných retribučních soudních procesů se stal v českých zemích dekret prezidenta republiky č. 16/1945 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech z 19. června 1945. Dekret nepřipouštěl proti rozsudkům opravné prostředky a odkladný účinek nepřisuzoval ani podání žádosti o milost. Trest smrti byl vykonán do dvou hodin po vyhlášení rozsudku, na výslovné přání odsouzeného bylo možné prolongovat o dalších 60 minut. Jestliže byl obžalovaný nepřítomen, měl soud uplatnit výkon trestu smrti do 24 hodin po dopadení odsouzeného.¹⁰⁷ Trest

¹⁰⁵ FROMMER, Benjamin. *Národní očista: retribuce v poválečném Československu*. Praha: Academia, 2010. Novověk. s. 180. ISBN 978-80-200-1838-0.

¹⁰⁶ Zákon č. 119/1873 ř. z.

¹⁰⁷ § 31 dekretu prezidenta republiky č. 16/1945 Sb.

smrti byl vykonán zpravidla oběšením. Soudy vznikly na území dnešní České republiky v sídlech krajských soudů. Procedurálně platily pro řízení před mimořádnými lidovými soudy zásady pro řízení před stannými soudy.

5.3. Vybrané případy

„Doba, v níž procesy probíhaly, byla v mnoha ohledech velmi specifická. Byla to doba do značné míry chaotická, doba vypořádání se s těsně předválečnými událostmi, s válkou a s jejími následky.“¹⁰⁸

5.3.1. Příslušník gestapa Vilém Frisch

Narodil se jako syn českých rodičů v Karlových Varech. V roce 1939 obdržel německou státní příslušnost. Doznáním a obsahem trestních oznámeních bylo prokázáno, že od dubna 1939 až do podzimu 1942 byl členem Gestapa v Plzni, nejprve byl přijat jako výpomocný policista, ale už v červenci 1939 byl ustanoven definitivním kriminálním zaměstnancem.¹⁰⁹

Gestapo bylo svými zločineckými metodami obecně známo už za okupace. Šlo o organizaci, která zjevně a fanaticky stála ve službách německého nacismu a která páchala násilí na obyvatelích Evropy. Byla bezohledným nástrojem a vykonavatelem všeho zla, které nacistické hnutí a nacistický režim zplodily.¹¹⁰ Jejimi členy byli lidé, kteří postrádali lidských vlastností, neměli svědomí a neuznávali základní lidská práva, a kteří všemi svými počiny lidskou důstojnost zašlapávali.

Co se týče Vilémovy činnosti jako člena Gestapa v Plzni, v letech 1939 až 1942, popíral, že by vězně urážel, týral. Uznal jen to, že asi v 10 případech vězňům nafackoval.¹¹¹

¹⁰⁸ JANEČKOVÁ, Eva. *Proces s protektorátní vládou*. Praha: Libri, 2012, Otazníky našich dějin, s. 14. ISBN 978-80-7277-502-6.

¹⁰⁹ SOA Plzeň, MLS Plzeň, kart. č. 12 LS 584/46

¹¹⁰ Tamtéž.

¹¹¹ Tamtéž.

Svědék Josef Hanzalík před vyšetřovací komisí vypověděl, že dne 14. prosince 1941 vyhlížel z okna věznice směrem k letišti, kde příbuzní odcházeli a s máváním se loučili. „Obžalovaný měl toho dne, jako dozorce službu, chodil po chodbě v bačkorách a vězně špehoval, zaznamenal si cely, z nichž se věžňové dívali ven, pak si přinesl gumový obušek a ve všech těchto celách zmlátil vězně hlava nehlava.“¹¹² Na základě téhož svědectví zjistil soud dále, že při koupání, když některý vězeň promluvil na druhého, hned vězně trestal tím, že k jídlu dostal jen suchý chléb. Svědek během své vazby u Gestapa v trestnici na Borech viděl, že obžalovaný vězně nejen fackuje, ale i kopá. Svědek Václav Kratochvíl dostal od Frische dvě velké facky za to, že se neuměl správně německy hlásit. Že to bylo učiněno značnou silou, bylo zřejmé z toho, že mu byl při jedné z nich vyražen zub a to dolní pravá stolička.¹¹³ „Při každé službě Frisch vězněné fackoval a byl postrachem věžňů. Mě samotného ještě nechal ve dřepu na dvoře při jednom cvičení čtvrt hodiny, a to pro vymyšlený důvod, že jsem prý nebyl přítomen při nařizování dřepů.“¹¹⁴

Mimořádný lidový soud v Plzni po hlavním přelíčení uznal Frische vinným za to, že v době zvýšeného ohrožení republiky byl členem NSDAP¹¹⁵, v letech 1942-1945 konal službu v nepřátelském vojsku a byl členem Gestapa. Jako dozorce věžňů plzeňského Gestapa nakládal s vězni jako s otroky a několika z nich způsobil vážné zdravotní komplikace, jako například ztrátu sluchu. Obžalovaný byl odsouzen k trestu smrti, navždy zbaven občanské cti a celý jeho majetek propadl ve prospěch státu.¹¹⁶

5.3.1. Učitel Alfréd Bauer

„Alfréd Bauer narozen 2. června 1897 v Hainspachu, byl německé národnosti a vzděláním byl učitel. Byl ženat a měl dvě dcery. Svoji kariéru učitele počal v českém pohraničí.“

¹¹² SOA Plzeň, MLS Plzeň, kart. č. 12 LS 584/46.

¹¹³ Tamtéž

¹¹⁴ SOA Plzeň, MLS Plzeň, kart. č. 12 LS 584/46.

¹¹⁵ Národně socialistická německá dělnická strana, též označovaná jako nacistická strana, byla německá krajně pravicová politická strana, jež vznikla 24. února 1920

¹¹⁶ SOA Plzeň, MLS Plzeň, kart. č. 12 LS 584/46.

*Učil v Čížkovicích a také v Roudnici nad Labem, kde působil od roku 1940 jako ředitel Německé školy, správce kinematografie, referent bytového družstva a správce roudnických jatek.*¹¹⁷ Od roku 1928 byl členem stran NSDAP, SD a SS. Byl popisovaný jako oddaný nacist. Vedl síť informátorů a byl v úzkém styku s Německou policií a gestapem, Krátce po vypálení Lidic, došlo v historii města Roudnice nad Labem asi k nejsmutnější události, kdy byl právě Bauer upozorněn 19. června 1942 ženou informátora Razjanceva, že nějaký bláznivý student chce vykonat atentát na jeho rodinu. Bylo zjištěno, že se jedná o studenta Dvořáka, kterého většina lidí měla za blázna.

Tento student Dvořák byl zamilovaný do jeho dcery Inge a ta jeho city neopětovala a tak vyřkl nešťastnou větu, že stejně všichni Němci špatně skončí. Záhy Bauer oznámil celou věc na roudnickém oddělení německé policie a rozjela se akce, kterou vedlo Kladenské gestapo. Krátce nato bylo zatčeno 85 středoškolských studentů.¹¹⁸

Ze zprávy o pověsti Alfreda Bauera je patrné, že jeho úkolem a cílem bylo rozvrátit a vyhladit národní a republikánské vědomí českého lidu i mládeže a docílit úplného přivtělení čsl. státu do německé říše. Postupně navazoval kontakty s českými fašisty.¹¹⁹

Bauer byl zatčen dne 12. 9. 1945 v zajateckém táboře ve Znojmě. Skutková podstata v zatčení byla vyličená takto: *„Ve své funkci se dopustil zločinu, jenž způsobil v řadě českých rodin nevýslovné utrpení a vyžádal si 15 českých životů. Na základě jeho zákroku bylo zatčeno asi 60 studentů a studentek z roudnického gymnázia a průmyslové školy, kteří byli odvezeni do koncentračního tábora a 15 jich útrapy nepřežilo.*¹²⁰

Bauer jako většina obžalovaných vinu popíral, přesto Mimořádný lidový soud v Litoměřicích vynesl rozsudek, kde uznal Alfreda vinným

¹¹⁷ROTBAUER, Tomas. *Trest smrti dostali gestapačky udavač a roudnický nacist* [online] litomerickydenik.cz [25. 9. 2013] Dostupné z: https://litomericky.denik.cz/zpravy_region/trest-smrti-dostali-gestapacky-udavac-a-roudnický-nacist-20130925.html

¹¹⁸ROTBAUER, Tomas. *Trest smrti dostali gestapačky udavač a roudnický nacist* [online] litomerickydenik.cz [25. 9. 2013] Dostupné z: https://litomericky.denik.cz/zpravy_region/trest-smrti-dostali-gestapacky-udavac-a-roudnický-nacist-20130925.html

¹¹⁹SOA Plzeň, MLS Cheb, kart. č. 112 LS 42/48

¹²⁰Zpráva o zatčení. Fond MLS Litoměřice, SOA Litoměřice, kart. č. 8 LS 37/45

s odůvodněním: „že v době zvýšeného ohrožení republiky v Roudnici n.L 1) od roku 1943 do 22.8.1944 byl zástupcem vedoucího NSDAP, 2) od 1.9.1942 členem organizace SS v hodnosti Scharführer a členem organizace SD, 3) jako činník strany propagoval nacistické hnutí, 4) v zájmu Německa udal dne 19.6.1942 u Gestapa v Kladně, že student Dvořák chystá na jeho rodinu atentát a v důsledku toho ztratilo svobodu 85 studentů a smrt 13 z nich., 5) v součinnosti s jinými udal gestapu několik dalších různých případů.“¹²¹

Verdikt zazněl 23. listopadu 1945, trest v podobě oběšení byl vykonán tentýž den ve 20:30 neveřejně.

5.3.1. Velitel koncentračního tábora Anton Burger

Anton Burger se narodil 19. listopadu 1911 v Neunkirchenu v Rakousku. Za druhé světové války byl členem SS a SD Obersturmführer¹²² a vedoucí koncentračního tábora v Terezíně. V únoru 1943 byl vyslán do Soluně, společně s SS-Hauptsturmführerem¹²³ Dieterem Wislicenym, kde společně organizovali deportace Židů do koncentračního tábora Auschwitz-Birkenau. Během šesti měsíců bylo deportováno 46 000 lidí, kteří tam byli usmrceni. Od 5. července 1943 se po Sigfriedovi Seidlovi stal vedoucím tábora v Terezíně. Burger sestavoval transportní listiny a sám usmrcoval terezínské vězně.¹²⁴

Nebyl jen velitelem ghetta, účastnil se i nejrůznějších vyšetřování. Jedno z nejkrutějších je ve spise vylíčeno: „svědek byl ve spojení s civilními obyvateli Bohušovic a okolí při přijímání a pronášení dopisů a balíčku. Dne 13. září 1943 bylo toto spojení prozrazeno a účastníci v počtu 15 osob byli zatčeni. Vyšetřování vedl Burger. Burger týral vězně nelidsky, aby se doznali, s kým byli ve spojení a aby prozradili další členy spojení. Burger kopal a týral svědka tak, až tento upadl na zem při čemž mu tekla z úst krev. Tuto krev

¹²¹Rozsudek. Fond MLS Litoměřice, SOA Litoměřice, kart. č. 8. LS 37/45.

¹²²Obersturmführer byla hodnost příslušníků paramilitárních jednotek NSDAP oddílů Sturmabteilung (SA) a Schutzstaffel (SS). Přeložit do češtiny se dá jako "starší vůdce útočné jednotky".

¹²³byla nacistická hodnost příslušníků SS, která byla užívána mezi lety 1934 až 1945. Držitel hodnosti Hauptsturmführer byl většinou ve velení roty a je považována za ekvivalent pro armádní hodnost kapitán.

¹²⁴Šéf terezínského ghetta Burger zemřel v 1991 jako emigrant [online] shekel.cz [17. 11. 2011] Dostupné z:

<https://www.shekel.cz/17034/sef-terezinskeho-ghetta-burger-zemrel-v-1991-jako-cs-emigrant>.

a krev, který zbyla po osobách před svědkem vyslýchaných musel svědek na rozkaz Burgera slízat. Pro totéž provinění byl rovněž zatčen Bedřich Singer a Vilém Pick z Prahy. Tyto dva týral Burger zvláště krutě. Nechal je uvěznit do úplně tmavého sklepa, kde nebylo podlah, kde byly jen krysy a pouze každý třetí den dostali k jídlu chléb a vodu. Tento stav trval 14 dnů. Koncem října 1943 byli předáni na Malou pevnost v Terezíně, kde na následky týraní Antona Burgera zemřel.“¹²⁵

Byl to velmi surový a nelidský velitel, který vyvolával nucené potraty, zabíjel děti po porodu, páčil lidskou kůži na kamnech.

V březnu 1944 se stal vedoucím referátu pro židovské otázky v Aténách. Do Osvětimi deportoval z Rhodosu a Korfu kolem 7 000 Židů.

Po skončení války byl internován v americkém zajateckém táboře u Salcburku, kde ho odhalili až v roce 1947. Burger, jenž byl mezitím v nepřítomnosti soudem v Litoměřicích odsouzen k trestu smrti, z tábora dírou v plotě uprchl.

Rozsudek nad Burgerem byl vynesen 25. 9. 1948 a Burger jím byl odsouzen za členství v organizaci SS a SD, propagaci a podporu nacistického hnutí, dopuštění se vraždy a násilí ve službách gestapa. V neposlední řadě byl odsouzen za to, že jak sám, tak v součinnosti s jinými službami zavinil ztrátu svobody a smrt velkému počtu obyvatel republiky. Byl mu uložen trest smrti provazem.¹²⁶ Pod falešným jménem žil v rakousko-německém pohraničí, v letech 1960-1961 byl údajně správcem horské chaty. Nové doklady na jméno Wilhelm Bauer získal v roce 1962 v Essenu. Zemřel 25. prosince 1991 v essenské nemocnici ve věku 80 let na rakovinu.

Celou dobu neměl o jeho minulosti nikdo tušení, ani sousedé či kolegové z práce, ale ani jeho manželka, která s ním žila dvě desetiletí.

¹²⁵ Fond MLS Litoměřice, SOA Litoměřice, kart. č. 157. LS 161/48.

¹²⁶ Fond MLS Litoměřice, SOA Litoměřice, kart. č. 157. LS 161/48.

Identita Burgera/Bauera byla potvrzena až v roce 1994 za pomoci údajů od lovice nacistů Simona Wiesenthala.¹²⁷

5.4. Shrnutí retribučního soudnictví

„Z povahy retribučního soudnictví vyplývá úskalí výskytu justičních omylů. Přetížení soudního aparátu a časová tíseň snižovaly pravděpodobnost odhalení záměrně vykonstruovaných obvinění.“¹²⁸ Přesto, že řada nedostatečně podložených trestních oznámení byla veřejným žalobcem zamítnuta, nebo byl obviněný zproštěn obžaloby během soudního projednání, nepodařilo se zcela zabránit justičním omylům. „Dochované prameny však nepotvrzují původní předpoklad jejich častého výskytu v praxi.“¹²⁹

„K nedokonalosti a jisté nespravedlnosti retribučního soudnictví přispěla skutečnost, že státní politika v určité době dala zcela jasně najevo, že zájem odsunu tedy vysídlení provinilých Němců převažuje nad jejich potrestáním.“¹³⁰

Soudy ukončily činnost roku 1948, jejich rozsudky však nadále zůstávaly v platnosti a obvinění si odpykávali příslušné tresty. V zahájených trestních řízeních pokračovaly soudy řádně.

Roku 1964 došlo k přijetí doposud platného zákona č. 184/1964 Sb., který vylučuje promlčení trestního stíhání a výkonu trestu u trestných činů proti míru, válečných trestných činů, trestných činů proti lidskosti a dalších trestných činů, spáchaných v době od 21. května 1938 do 31. prosince 1946

¹²⁷ Šéf terezínského ghetta Burger zemřel v 1991 jako emigrant [online] shekel.cz [17. 11. 2011] Dostupné z: <https://www.shekel.cz/17034/sef-terezinskeho-ghetta-burger-zemrel-v-1991-jako-cs-emigrant>.

¹²⁸ JARKOVSKÁ, Lucie. *Odplata, či spravedlnost?: mimořádné lidové soudy 1945-1948 na Královéhradecku*. Praha: Prostor, 2008., s. 278. ISBN 8072602063.

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ KOKOŠKOVÁ, Zdeňka– KOCIAN, Jiří– KOKOŠKA, Stanislav (eds.). *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody: sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války*. Praha: Národní archiv a Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2005. 303 s. ISBN 80-86712-32-X.

válečnými zločinci nebo jejich pomahači ve prospěch nebo ve službách okupantů.¹³¹

Jak posuzovat po více než šedesáti letech český pokus vyrovnat se se zločinci nacistické okupace? Ačkoliv se vždy nepodařilo potrestat významné představitele nacistického režimu, lze říci, že myšlenka retribuce v zásadě naplnila své poslání.

6. Organizace soudnictví 1948 – 1960

Komunistický převrat v únoru 1948 a nová ústava ze stejného roku, známá pod názvem Ústava 9. května, znamenaly konec soudní soustavy budované sto let na demokratických principech. Právním podkladem pro zásadní změny v organizaci se stal zákon č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví a další úpravu v organizaci soudnictví provedl ústavní zákon č. 64/1952 Sb., o soudech a prokuře.

Soudní řízení nově upravily justiční kodexy vydané v období tzv. právnické dvouletky. Po únoru 1948 se vedení KSČ rozhodlo, že podpoří radikální přeměnu československého práva, aby odpovídalo změněným politickým, sociálním a ekonomickým poměrům „lidově demokratického státu“. Usnesením vlády ze dne 7. a 14. července 1948 bylo uloženo ministerstvu spravedlnosti, aby pokud možno do 1. září 1950 vypracovalo a předložilo ke schválení osnovy zákoníků, které spadají do působnosti ministerstva. Kvůli vyslovené lhůtě a také s ohledem na řízené, a tudíž plánované změny právního řádu se pro tento proces vžilo označení právnická dvouletka.¹³²

6.1. Dopad únorového převratu na organizaci soudnictví

Po únoru 1948 byla zahájena přestavba organizační struktury soudů. Jejím konečným cílem bylo vytvoření jednotné a jednoduché soudní soustavy, zahrnující soudy obecné (řádné) i soudy zvláštní. Průlomovým předpisem se

¹³¹Zákon č. 184/1964 Sb., Zákon, kterým se vylučuje promlčení trestního stíhání nejzávažnějších trestných činů proti míru, válečných trestných činů a trestných činů proti lidskosti, spáchaných ve prospěch nebo ve službách okupantů.

¹³² ELIÁŠOVÁ, Dominika. Poúnorový teror: staly se armádní špičky obětí provokatéru?. *History revue*. 2012, č. 5, s. 49-51. ISSN 1803-0440.

stal zákon č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví. Znamenal jednak likvidaci sto let se vyvíjející soudní organizace a přizpůsobení soudní organizace krajskému zřízení národních výborů.¹³³ Zásadní proměnu soudnictví a soudní soustavy přinesl zákon o zlidovění soudnictví přijatý 22. prosince 1948. Tímto zákonem byl zejména, jak napovídá jeho označení, zaveden do československé soudní soustavy nový institut soudců z lidu.

Soudcům z lidu byly dány veškeré pravomoci, které měli členové senátu, a byly přítomni jak u soudu I. a II. stupně, tak u soudu nejvyššího.¹³⁴ Dle § 10¹³⁵ soudce z lidu u okresního soudu povolává okresní národní výbor, u krajského soudu krajský národní výbor (prozatímní národní výbor), u nejvyššího soudu vláda.

Význam laického živlu měl především vytvořit protiváhu proti dosavadnímu byrokratickému soudnímu aparátu a laici měli přispět svými životními zkušenostmi při soudním rozhodování.¹³⁶ Funkce soudce z lidu byla občanskou povinností. Bylo možno ji odmítnout nebo se jí vzdát jen z důležitých důvodů. O tom, zda tu takový důvod je, rozhodoval orgán, který soudce z lidu povolal. Funkční období byly dva roky. Za soudce z lidu mohl být povolán československý občan, který dosáhl věku 30 let (nebyl však starší 60 let), byl zapsán ve stálém voličském seznamu, dále byl bezúhonný a státně spolehlivý.¹³⁷

První část zákona byla věnována soudní organizaci. Zákon důsledně zaváděl dvojinstanční řízení namísto původního trojinstančního. Byly zrušeny dosavadní zemské soudy, okresní a krajský soud, obchodní v Praze, pracovní soudy, rozhodčí soudy, porotní soudy a soudy mládeže. Obvody a sídla krajských soudů byly uzpůsobeny nové správní organizaci.

Soudní moc vykonávaly tedy podle tohoto zákona okresní soudy, krajské soudy a Nejvyšší soud, pokud nebyl výkon této moci zákonem

¹³³ MALÝ, Karel a Ladislav SOUKUP, ed. *Vývoj práv v Československu 1945-1989*. Praha: Karolinum, 2004, s. 349. ISBN 80-246-0863-4.

¹³⁴ BLÁHOVÁ, Ivana, Lukáš BLAŽEK, Jan KUKLÍK a Jiří ŠOUŠA. *Právníková dvouletka: rekonstrukce právního řádu, justice a právy v 50. letech 20. století*. Praha: Auditorium, 2014, s.253. ISBN 978-80-87284-52-0.

¹³⁵ Zákona č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví

¹³⁶ Pindryčová, L. *Nová prokuratura a nová organizace soudů*, In: *Lidové soudnictví*, ročník III. Č. 7, s. 241

¹³⁷ Zákona č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví.

příkázán zvláštním (vojenské soudy) nebo rozhodčím soudům. Zákon tím sledoval „zefektivnění“ soudnictví.

Soudy v zásadě rozhodovali v senátech. V občanskoprávních věcech u okresních soudů rozhodoval velkou část věcí samosoudce, kterým byl vždy soudce z povolání. Jednalo se například o věci firemní, vydávání platebních rozkazů, věci exekuční či o úkony konkursního a vyrovnávacího komisaře.¹³⁸

Vytvoření Státního soudu, který předpokládal zákon o zlidovění soudnictví, byl typickým příkladem upevnování totalitního režimu. Z důvodové zprávy vyplývá, že byl vytvořen, aby bylo zajištěno jednotné posuzování trestných činů podle zákona č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky. Byl zřízen pro celé území republiky se sídlem v Praze. Rozhodování Státního soudu v hlavním přelíčení se účastnili soudci z lidu. Senáty byly pětičlenné, přičemž předseda a dva členové byli soudci z povolání a dva členové byli soudci z lidu. „Druhou instancí v trestních věcech spadající do pravomoci Státního soudu byl Nejvyšší soud.“¹³⁹

Zákon¹⁴⁰ také zřizoval okresní prokuratury v sídlech okresních soudů a krajské prokury v sídlech krajských soudů. Prokuratura se tu stala orgánem veřejné žaloby. Podstatná pasáž zákona pojednávala o trestu smrti.

¹³⁸ Zákon č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví

¹³⁹ SCHELLEOVÁ, Iona. *Organizace soudnictví, notářství a advokacie: vysokoškolská právnická učebnice*. Praha: Linde, 1997, s. 97. ISBN 80-7201-051-4.

¹⁴⁰ Zákon č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví

Bylo ho možno změnit na doživotní trest těžkého žaláře nebo na trest žaláře od patnácti do třiceti let.¹⁴¹ Na zákon o zlidovění soudnictví navázal zákon č. 320/1948 o územní organizaci krajských a okresních soudů, který měl význam z hlediska přizpůsobení soudní organizace nově zaváděnému krajskému zřízení.

„Systém soudnictví vytvořený bezprostředně po únorovém převratu se brzy ukázal i pro tehdejší represivní režim jako značně problematický, a hned na počátku padesátých let došlo k prvním úpravám v jeho organizaci.“¹⁴²

6.2. Změny v organizaci soudnictví po roce 1952

Další úpravu v organizaci soudnictví přinesl ústavní zákon č. 64/1952 o soudech a prokuratuře, spolu se zákonem č. 66/1952 Sb., o organizaci soudů, jímž byla dotvořena jednotná soudní organizace.¹⁴³

Dle nově přijaté právní úpravy se soudy dělily pouze na soudy obecné a zvláštní. Za obecné byly označeny soudy lidové, krajské a nejvyšší soud. Mezi zvláštní soudy se pak řadily soudy vojenské a rozhodčí. Nadále měl existovat jediný nejvyšší soud jako jediný nejvyšší soudní orgán, který měl za úkol práci všech soudů sjednocovat, řídit a dohlížet na ní.¹⁴⁴ Zákon potvrdil zásadu, že se soudnictví vykonává ve dvou instancích. Státní soud byl zrušen a jeho pravomoc přešla na krajské soudy.

Zákon o soudech a prokuratuře také zakotvoval zásadu volitelnosti jak soudců z povolání, tak i soudců z lidu, a byla potvrzena zásada účasti soudců

¹⁴¹ KUKLÍK, Jan. *Vývoj československého práva 1945-1989*. Praha: Linde, 2009, s. 637. ISBN 9788072017416.

¹⁴² SCHELLE, Karel a Jiří BÍLÝ. *Dějiny českého soudnictví*. Praha: Wolters Kluwer, 2018, s. 366. ISBN 978-80-7552-959-6.

¹⁴³ MALÝ, Karel a Ladislav SOUKUP, ed. *Vývoj práv v Československu 1945-1989*. Praha: Karolinum, 2004, s. 355. ISBN 80-246-0863-4.

¹⁴⁴ BLÁHOVÁ, Ivana, Lukáš BLAŽEK, Jan KUKLÍK a Jiří ŠOUŠA. *Právníká dvouletka: rekodifikace právního řádu, justice a správy v 50. letech 20. století*. Praha: Auditorium, 2014, s. 271. ISBN 978-80-87284-52-0.

z lidu v senátech lidových, krajských a vojenských soudů.¹⁴⁵ „V padesátých letech se soudy, zejména trestní, staly jedním z rozhodujících nástrojů diktatury komunistické strany, respektive komunistického stranického aparátu, významnou represivní složkou zneužívanou vůči všem odpůrcům komunistického režimu.“¹⁴⁶

6.3. Reforma soudnictví v roce 1960

K dalším změnám v organizaci soudů byl dán podnět vydáním ústavy roku 1960, označené již jako socialistické. Ústava zakotvila soudní organizaci v osmé hlavě.

Změny poté rozvedl zákon č. 62/1961 Sb., o organizaci soudů a dále zákon č. 38/1961 Sb., o místních lidových soudech, zákon č. 142/1961 Sb., o kárné odpovědnosti soudců z povolání a vládním nařízením č. 63/1961 Sb., kterým se vydával volební řád pro volby soudců okresních soudů. Ústava tedy vnesla do soudní soustavy i prvek místních lidových soudů. Zdůrazněna byla výchovná role soudů i prokuratury, a to nejen k zachování zákonů a plnění povinností ke státu a společnosti, ale i k „oddanosti a věci socialismu“ a k zachování pravidel „socialistického soužití“. Rozhodování soudů mělo být zásadně sborové.¹⁴⁷ Soudní soustavu tvořily Nejvyšší soud, krajské soudy, vojenské soudy a nově místní lidové soudy. Zásadou organizace a činnosti socialistických soudů byla tzv. široká účast pracujícího lidu. V soudním řízení mohli vystupovat též zástupci dobrovolných společenských organizací, společenští obhájci.

Úkolem místních lidových soudů bylo chránit socialistický stát a jeho společenské zřízení, vychovávat svou činností občany a přispívat k upevnování socialistické zákonitosti.

¹⁴⁵ KUKLÍK, Jan. *Vývoj československého práva 1945-1989*. Praha: Linde, 2009, s. 637. ISBN 9788072017416.

¹⁴⁶ VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. 3. upravené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016, s. 540. ISBN 978-80-7380-575-3.

¹⁴⁷ KUKLÍK, Jan. *Vývoj československého práva 1945-1989*. Praha: Linde, 2009, s. 639. ISBN 9788072017416.

Za soudce místního lidového soudu mohl být zvolen občan, který dovršil 21. rok věku, který požíval mezi občany všeobecné vážnosti a důvěry a který byl ostatním občanům příkladem v práci, ve veřejné činnosti i v osobním životě. Soudci byly voleni na 2 roky veřejným hlasováním na shromážděních občanů na návrh místního národního výboru nebo základní organizace. Projednávaly provinění a jednoduché majetkové spory. Dále mohly projednávat i méně závažné trestné činy, jestliže jim byly postoupeny prokurátorem nebo soudem.¹⁴⁸

7. Federalizace státu v roce 1969

Další změny organizace soudnictví byly učiněny v důsledku federalizace československého státu. Organizace a působnost byly nově upraveny v článcích 98, 99 a 11 Ústavy ve znění ústavního zákona č. 155/1969 Sb. a podrobněji v novelizovaném znění zákona o organizaci soudů a o volbách soudců¹⁴⁹. Po federalizaci státu v roce 1968 se zformovala soustava soudů republikových a federálních. Republikovými byly okresní a krajské soudy a Nejvyšší soud republiky a federálními Nejvyšší soud ČSSR, vojenské soudy a v době branné pohotovosti státu i nižší a vyšší polní soudy.

Nově byly zřízeny Nejvyšší soud ČSR, Nejvyšší soud SSR a Nejvyšší soud ČSSR. Organizace okresních a krajských soudů zůstala v obou národních republikách beze změny. Byla tedy zachována soudní soustava ze začátku šedesátých let, tedy obecné soudy a vojenské soudy, avšak byla přizpůsobena federaci na nejvyšší úrovni soudní soustavy. Ze soustavy obecných soudů ovšem vypadly místní lidové soudy. Soudům bylo uloženo chránit socialistický stát, jeho společenské zřízení a svou činností působit preventivně a výchovně na občany.¹⁵⁰ Ústředním orgánem správy justice bylo ministerstvo spravedlnosti. Vykonyvalo ji ve vztahu ke všem soudům obou republik, k státnímu notářství a advokacii.

¹⁴⁸ Zákon č. 38/1961 Sb., o místních lidových soudech.

¹⁴⁹ Zákon č. 36/1964 a v úplném znění uveřejněn pod č. 19/1970 Sb.

¹⁵⁰ PLUNDR, Otakar a Petr HLAVSA. *Organizace justice a prokuratury*. 5. podstatně přeprac. a dopl. vyd. Praha: Panorama, 1987. Učebnice (Panorama). s. 34

8. Změny organizace soudnictví po listopadu 1989

Události v listopadu 1989 a následující společensko-ekonomické změny výrazně zasáhly i do organizace soudnictví. Listopad 1989 byl obdobím revolučních změn.

V podstatné části střední Evropy vyvrcholil proces rozpadu komunismu a přeměny politického zřízení na pluralitní demokracii. K urychlení změn přispěl rozpad bývalého Východního bloku a narůstající nespokojenost obyvatelstva s ekonomickou a politickou situací v zemi.

Soudy byly podrobeny rozsáhlé kritice, protože právě ony byly považovány za jeden z hlavních nástrojů diktatury komunistické strany, neboť zejména v trestních věcech soudy sehrály negativní roli. „*Ze strážců zákonnosti se stali mnohdy strážci zájmů vládnoucí politické strany.*“¹⁵¹

Zákonodárce výrazným způsobem novelizoval právní předpisy upravující organizaci justičních orgánů a nepochybně se nechal inspirovat především v prvorepublikové organizaci justice. Jednou z nejdůležitějších právních norem byl nový zákon o soudech a soudcích vydaný v roce 1991, který zajistil postavení soudu jako pevné součásti demokratického politického mechanismu.

Soudci začali být jmenováni doživotně, změnilo se postavení ministerstva vnitra a v § 1 byla garantovaná soudcovská nezávislost. V § 8 byl taxativní výčet soudů tedy „*Soudy České republiky jsou: Nejvyšší soud České republiky (dále jen "Nejvyšší soud"), vrchní soudy; krajské soudy, vyšší vojenské soudy, okresní soudy a vojenské obvodové soudy; v době branné pohotovosti státu též vyšší polní soudy a nižší polní soudy.*“¹⁵² Rovněž byl vydán nový zákon o sídlech a obvodech okresních a krajských soudů¹⁵³. Demokratizační proces si vynutil privatizaci advokacie a poté i notářství. Soudní soustavy se se dotýkaly také novely občanského soudního řádu a trestního řádu.

¹⁵¹ SCHELLEOVÁ, Ilona. *Organizace soudnictví, notářství a advokacie: vysokoškolská právnická učebnice*. Praha: Linde, 1997. s. 102 ISBN 80-7201-051-4.

¹⁵² Zákon č. 355/1991 Sb., zákon o soudech a soudcích.

¹⁵³ Zákon č. 98/1991 Sb., České národní rady o sídlech a obvodech okresních a krajských soudů v České republice.

Výraznější změny si získalo nové státoprávní uspořádání od ledna 1993. Byly samozřejmě zrušeny všechny orgány na úrovni federace, v případě justice se to týkalo Nejvyššího soudu ČSFR. Právně byly uzákoněny po několika letech vrchní soudy.¹⁵⁴ Od ledna 1994 došlo ke zrušení vojenského soudnictví.

¹⁵⁴ SCHELLEOVÁ, Ilona. *Organizace soudnictví, notářství a advokacie: vysokoškolská právnická učebnice*. Praha: Linde, 1997. s. 103. ISBN 80-7201-051-4.

9. Závěr

Organizace soudnictví v Československu prošla dlouhým vývojem. Soudní soustava za první republiky byla vybudována na demokratických principech a je charakteristická převzetím rakousko-uherských soudních orgánů i předpisů. Obecně lze hovořit o tom, že za první republiky existovaly tři skupiny soudů. Jednalo se o soudy řádné, soudy mimořádné a soudy rozhodčí. Členit je ale můžeme také na soudy veřejnoprávní, civilní a trestní. Můžeme říci, že v této době byla soustava velice rozsáhlá. Na soudnictví se zde podílela laická veřejnost.

Zlom v soudnictví nastává po Mnichovské dohodě. Soudnictví nově rozlišujeme na tzv. soudnictví autonomní, které vycházelo z organizace soudnictví v předválečném Československu a soudnictví říšskoněmecké, které bylo přeneseno. Říšskoněmecké bohužel mělo rozhodující postavení. Nařízením říšského ministra spravedlnosti ze 14. dubna 1939 bylo na území protektorátu vytvořeno 12, později 14 úředních soudů, dva zemské soudy a vrchní zemský soud v Praze. Největším postrachem obyvatelstva se staly Stanné soudy. Heydrichovo nařízení z 27. září 1941 stanovilo, že rozsudky stanných soudů budou nenapadnutelné a budou okamžitě provedeny, a to zastřelením nebo oběšením.

Roku 1945 se soudnictví opět dočkalo demokratizace. Ústavní dekret prezidenta republiky o obnovení právního pořádku č. 11/1944 se stal základem obnovy československého právního řádu. V zásadě se jednalo o obnovu předmnichovské soudní soustavy. Nově byly zřízeny mimořádné lidové soudy a národní soud, prostřednictvím nichž se uskutečňovala národní očista a potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů. Myslím, že činnost těchto soudů byla v poválečném období velice důležitá a potřebná, a to i jejich krutost.

Cílem soudnictví po únorovém převratu bylo vytvoření jednotné a jednoduché soudní soustavy. Soustavu tedy tvořily Nejvyšší soud, krajské soudy, vojenské soudy a nově místní lidové soudy. V této době se zdůrazňovala především oddanost socialismu.

Federalizace státu v roce 1969 vytvořila soustavu republikových a federálních soudů. Nově byly zřízeny Nejvyšší soud ČSR, Nejvyšší soud SSR a Nejvyšší soud ČSSR. Nicméně byla zachována soustava ze začátku šedesátých let, tedy obecné a vojenské soudy, avšak došlo ke zrušení místních lidových soudů.

Listopad 1989 zasáhl také do organizace soudnictví. Zákodárce novelizoval právní předpisy a nechal se inspirovat prvorepublikovou organizací. V zákoně o soudech a soudcích¹⁵⁵ bylo zakotveno soudnictví jako pevná součást demokratického politického systému. V tomto zákoně byla také garantovaná soudcovská nezávislost a doživotní jmenování soudců. Osobně se domnívám, že to byla jedna z velmi důležitých změn a pozitivní pokrok v soudnictví.

Jako cíl diplomové práce jsem si vzhledem k velkému rozsahu svého tématu zvolila, co nejpřehledněji popsat čtenáři změny v jednotlivých obdobích. Myslím si, že se mi tento cíl povedl splnit. Soudnictví prošlo během let velkými změnami a dle mého názoru bylo již za první republiky na velmi vysoké úrovni.

¹⁵⁵ Zákon č. 335/1991 Sb.

Resumé

The diploma thesis is focused on development of the judicial system in Czechoslovakia in years 1918 - 1989. In the first chapter I simply introduce my work. The second chapter outlines the judiciary before 1918.

The third chapter is focused on the judiciary during the First Republic. This chapter covers the most of the topic. The judicial system followed the Austrian-Hungarian system in many ways.

The Protectorate was a black chapter for the Czechoslovak judiciary. There were martial courts, that performed mass executions. In this chapter we can find a process with John Sigmund, the factory owner, who was for the Nazis uncomfortable.

The Judiciary after restoration of the independence of the Czechoslovak State was marked by the punishment of the Nazis. Their cruel treatment meant death penalty by hanging for many people. Unfortunately, some of them managed to escape, change their identity and never have been punished.

After the February coup, the judiciary was characterised by socialism and simplified judicial system. The system was formed by high court, regional courts, military courts and newly local people's courts.

The federalization of the state in 1969 also meant federalization of the judiciary. There were newly established courts, as The Supreme Court of the Czechoslovak Republic, the Supreme Court of the SSR and the Supreme Court of the Czechoslovak Socialist Republic. The local people's courts were abolished.

After November 1989, the judiciary was democratized. Judicial systems in the Czech Republic consisted of: the Supreme Court of the Czech Republic (hereinafter "the Supreme Court"), the High Courts; regional courts, higher military courts, district courts and military district courts; at the time of the state emergency, also higher field courts and lower field courts.

Seznam použitých zdrojů

Monografie

ADAMOVIÁ, Karolina. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Praha: Lexis Nexis CZ, 2005, 231 s. ISBN 80-86920-07-0.

BALÍK, Stanislav. *Dějiny notářství v českých zemích*. V Praze: Notářská komora České republiky ve spolupráci s Národní galerií, 2014. 183 s.. ISBN 978-80-260-5768-0.

BLÁHOVÁ, Ivana, Lukáš BLAŽEK, Jan KUKLÍK a Jiří ŠOUŠA. *Právnícká dvouletka: rekodifikace právního řádu, justice a právy v 50. letech 20. století*. Praha: Auditorium, 2014, 306 s. ISBN 978-80-87284-52-0.

OTT, Emil. *Soustavný úvod ve studium nového řízení soudního. Díl I, část všeobecná*. Reprint původního vyd.. Praha : Wolters Kluwer, 2012. xxv, xii, 384 s. váz. (Klasická právnícká díla [Wolters Kluwer]) ISBN:978-80-7357-920-3.

FROMMER, Benjamin. *Národní očista: retribuce v poválečném Československu*. Praha: Academia, 2010, 504 s. ISBN 978-80-200-1838-0.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, Jan JANÁK a Jan DOBEŠ. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. [1. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005, 449 s. ISBN 80-7106-709-1.

HORA, Václav. *Civilní řád soudní a jurisdikční norma = (zákony ze dne 1. srpna 1895, č. 110, 111, 112, 113 ř. z.) / Upravil a pozn. i rozhodnutími soud. dopl. -- 3. oprav. a rozšíř. vyd.. -- Praha : Československý kompas, 1934, 778 s. - (Komentované zákony Československé republiky ; Sv. IV)*

HORA, Václav, SPÁČIL, Jiří, ed. *Československé civilní právo procesní: I.-III. díl*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010. Klasická právnícká díla (Wolters Kluwer ČR). 286 s. ISBN 978-80-7357-540-3.

JANEČKOVÁ, Eva. *Proces s protektorátní vládou*. Praha: Libri, 2012, Otazníky našich dějin, 216 s. ISBN 978-80-7277-502-6.

JARKOVSKÁ, Lucie. *Odplata, či spravedlnost: mimořádné lidové soudy 1945-1948 na Královéhradecku*. Praha: Prostor, 2008, 585 s. ISBN 978-80-7260-206-3.

KUKLÍK, Jan. *Mýty a realita tzv. "Benešových dekretů": dekrety prezidenta republiky 1940-1945*. Praha: Linde, 2002. 511 s. ISBN 80-7201-352-1.

KUKLÍK, Jan. *Vývoj československého práva 1945-1989*. Praha: Linde, 2009, 432 s. ISBN 978-80-7201-741-6.

KOKOŠKOVÁ, Zdeňka – KOCIAN, Jiří – KOKOŠKA, Stanislav (eds.). *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody: sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války*. Praha: Národní archiv a Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2005. 419 s. ISBN 80-86712-32-X.

MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Leges, 2010, 640 s. ISBN 978-80-87212-39-4.

MALÝ, Karel a Ladislav SOUKUP, ed. *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Praha: Karolinum, 2004, 527 s. ISBN 80-246-0863-4.

MORAVČÍK, Ctibor. *Organizace soudnictví v Protektorátu Čechy a Morava*. Brno: Masarykova univerzita, 1993. Právnícké sešity, 43 s. ISBN 80-210-0714-1.

PLUNDR, Otakar. a Petr. HLAVSA. *Organizace justice a prokuratury*. 4. prepracované vyd. Praha: Panorama, 1980, s. 238

PRINC, Michal. *Soudnictví v českých zemích v letech 1848-1938 (soudy, soudní osoby, dobové problémy)*. Praha: Wolters Kluwer, 2015, 660 s. ISBN 978-80-7478-797-3.

SCHELLE, Karel, Ilona SCHELLEOVÁ a Ladislav VOJÁČEK. *Proměny státu a práva v druhé polovině 19. století (Vybrané problémy)*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2006, s. 125. ISBN 80-86861-91-0.

SCHELLE, Karel a Jiří BÍLÝ. *Dějiny českého soudnictví*. Praha: Wolters Kluwer, 2018, 587 s. ISBN 978-80-7552-959-6.

SCHELLE, Karel. *Dějiny českého ústavního práva*. Ostrava: Key Publishing, 2010. Právo (Key Publishing). 178 s. 120. ISBN 978-80-7418-067-5.

SCHELLE, Karel, Pavel SALÁK, Jaromír TAUCHEN a Monika HORÁKOVÁ. *Protektorát Čechy a Morava: jedna z nejtragičtějších kapitol českých novodobých dějin (vybrané problémy)*. Ostrava: Key Pub., 2010. 139 s. ISBN 8090452205.

SCHELLEOVÁ, Ilona. *Organizace soudnictví, notářství a advokacie: vysokoškolská právnická učebnice*. Praha: Linde, 1997. 437 s. ISBN 80-7201-051-4.

SCHELLEOVÁ, Ilona a Karel SCHELLE. *Soudnictví: (historie, současnost a perspektivy)*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. 592 s. ISBN 80-86432-65-3.

SPIRIT, Michal. *Tzv. Benešovy dekrety: předpoklady jejich vzniku a jejich důsledky*. Praha: Oeconomica, 2004, 440 s. ISBN 80-245-0755-2.

VAŠEK, František a Zdeněk ŠTĚPÁNEK. *První a druhé stanné právo na Moravě: (1941-1942)*. Brno: Šimon Ryšavý, 2001. Brněnský legionář, 134 s. ISBN 80-86137-64-3.

VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. 3. upravené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016, 704 s. ISBN 978-80-7380-575-3.

Odborné články

BLAŽEK, Lukáš a Němečková, Daniela. Analýza revize retribuce v roce 1948 s využitím statistických metod. *Moderní dějiny*. 2018, roč. 26, č. 1, s. 205-235. ISSN 1210-6860.

BORÁK, Mečislav. Osoby odsouzené u retribučních soudů v nepřítomnosti. In: *Právněhistorické studie*. SV. 42. Praha: Karolinum, 2012, s. 269-284. ISBN 978-80-246-1994-1.

ELIÁŠOVÁ, Dominika. Poúnorový teror: staly se armádní špičky obětí provokatéru?. *History revue*. 2012, č. 5, s. 49-51. ISSN 1803-0440.

KOČOVÁ, Kateřina. Druhá retribuce: činnost mimořádných lidových soudů v roce 1948. *Soudobé dějiny*. 2005, roč. 2, č. 3-4, s. 586-625. ISSN 1210-7050.

TRUNEČKOVÁ, Růžena. Nové poznatky k dramatu na ždánické faře v roce 1942 zaměřené na farní hospodyně Hedviku Hanzelkovou. *Jižní Morava*. 2014, roč. 50, čís. 53, s. 170.

PINDRYČOVÁ, L. *Nová prokuratura a nová organizace soudů*, In: Lidové soudnictví, ročník III. Č. 7, s. 241.

PRINC, Michal. K historii účasti laického prvku v trestním soudnictví v českých zemích. *Soudce*. 2018, roč. 20, č. 3, s. 21-27. ISSN 1211-5347.

Materiály ze Státního oblastního archivu

SOA Plzeň, MLS Plzeň, kart. č. 12 LS 584/46

Fond MLS Litoměřice, SOA Litoměřice, kart. č. 157. LS 161/48

SOA Plzeň, MLS Cheb, kart. č. 112 LS 42/48

Zpráva o zatčení. Fond MLS Litoměřice, SOA Litoměřice, kart. č. 8 LS 37/45

Rozsudek. Fond MLS Litoměřice, SOA Litoměřice, kart. č. 8. LS 37/45

Internetové zdroje

MENŠÍKOVÁ, Miroslava. *Ing. Jan Sigmund* [online] encyklopedie.brna.cz [22. 01. 2017] Dostupné z:
https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=4718.

ROTBAUER, Tomáš. *Trest smrti dostali gestapačky udavač a roudnický nacista* [online] litomerickydenik.cz [25. 9. 2013] Dostupné z:
https://litomericky.denik.cz/zpravy_region/trest-smrti-dostali-gestapacky-udavac-a-roudnický-nacista-20130925.html

ŠVEC, Pavel. *Tragédie ždánické fary* [online] pressreader.com [8. 06. 2015] Dostupné z:
<https://www.pressreader.com/czechrepublic/mfdnes/20150708/281900181877702>

Stanný soud v Morávce poslal na smrt 14 místních za pomoc partyzánům [online] pametnaroda.cz [14. 12. 2018] Dostupné z:
<https://www.pametnaroda.cz/cs/magazin/vyroci/stanny-soud-v-moravce-poslal-na-smrt-14-mistnich-za-pomoc-partyzanum>

Šéf terezínského ghetta Burger zemřel v 1991 jako emigrant [online] shekel.cz [17. 11. 2011] Dostupné z:
<https://www.shekel.cz/17034/sef-terezinskeho-ghetta-burger-zemrel-v-1991-jako-cs-emigrant>.

Za pomoc partyzánům skončila Venuše Štěfková ve vězení, 14 lidí bylo popraveno [online] ct24.ceskatelevize.cz [18. 12. 2017] Dostupné z:
<https://ct24.ceskatelevize.cz/regiony/2334487-za-pomoc-partyzanum-skoncila-venuse-stefkova-ve-vezeni-14-lidi-bylo-popraveno>.

Právní předpisy

Zákon č. 119/1873 Sb., jímž se zavádí nový řád soudu trestního.

Zákon č. 278/1919 Sb., týkající se zavedení zákona o výkonu moci soudní a příslušnosti řádných soudů v občanských věcech.

Zákon č. 278/1919 Sb., o sestavování seznamů porotců.

Zákon č. 125/1920 Sb., zákon o volebním soudě.

Zákon č. 162/1920 Sb., o ústavním soudě.

Zákon č. 121/1920 Sb., kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky.

Zákon č. 51/1923 Sb., o státním soudě.

Zákon č. 201/1928 Sb., o úpravě některých organizačních otázek v oboru soudnictví.

Zákon č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží.

Dekret prezidenta republiky č. 16/1945 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech.

Zákona č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví.

Zákon č. 184/1964 Sb., kterým se vylučuje promlčení trestního stíhání nejzávažnějších trestných činů proti míru, válečných trestných činů a trestných činů proti lidskosti, spáchaných ve prospěch nebo ve službách okupantů.

Zákon č. 38/1961 Sb., zákon o místních lidových soudech.

Zákon č. 355/1991 Sb., zákon o soudech a soudních.